

Personlighetsdiagnostikk med henblikk på strukturbeskrivelse

Utkast til begrepssystem

Av

Bjørn Christiansen, Bjørn Killingmo og Nic Waal

Nic Waals Institutt

Oslo

1973

Universitetsforlagets trykningssentral
Oslo 1973

FORORD

Ved Nic Waals Institutt har det siden høsten 1953, med økonomisk støtte fra Norges almenvitenskapelige forskningsråd, blitt drevet en undersøkelse med formål å klarlegge problemer omkring bruken av en rekke psykologiske personlighetstester. Som ledd i denne undersøkelse ble det utarbeidet en teoretisk oversikt over endel personlighetsvariabler som skulle tjene som felles referanseramme for bearbeiding av data fra de forskjellige psykologiske tester.

En foreløbig utgave av variabeloversikten forelå i stensilert form ved årskiftet 1954/55. Denne ble anvendt under innsamlingen av det empiriske materiale. Mens dette arbeidet sto på (våren 1955), ble det holdt en rekke diskusjoner hvor forskningsteamets forskjellige medlemmer drøftet de innsamlede testdata og deres relasjon til det oppstilte variabelsett.

Den foreliggende fremstilling er en revidert utgave av den opprinnelige variabeloversikt. Etter vår foreløbige erfaring har det utvalg av personlighetsvariabler som den gang ble gjort, vist seg tilfredsstillende og representativt for vårt formål og er derfor beholdt. De grunnleggende resonnementer er også de samme. Under omarbeidingen har vi imidlertid forsøkt å gi en mere uttømmende behandling av hver enkelt variabel samt gjennom en generell innledningsbetraktning å se dem i større perspektiv. Vi har også inkludert og tatt stilling til synspunkter som kom frem under forskningsteamets diskusjoner. Viktige arbeidsbegreper er blitt understreket i teksten.

En endelig variabeloversikt er planlagt å inngå som et kapittel i den avsluttede rapport over forskningsprosjektet. Likevel er vi interessert i å presentere denne oversikten for seg på det nåværende tidspunkt. Dette har to grunner: For det første er vi interessert i å få uttalelser fra deltakerne i testteamet om variabelsettets brukbarhet i forhold til de tester hver enkelt har anvendt.

Dernest er det vår oppfatning at de problemer denne oversikt behandler har relevans utover forskningsprosjektets begrensede ramme, nemlig personlighetsbeskrivelse med henblikk på psykoterapi. Det er derfor vårt håp at den

kan virke stimulerende på en mer generell faglig diskusjon om personlighetsdannelse og personlighetsbeskrivelse, og at vi gjennom dette kan få våre betraktninger kommentert. Vi vil sterkt understreke oversiktens tentative karakter.

Under datainnsamlingen i vårt prosjekt, ble alle testdata bearbeidet på to måter: 1) ved utfylling av et såkalt variabelskjema (en mere atomistisk fremgangsmåte), og 2) ved utarbeiding av et mere organisert personlighetsbilde (en mere holistisk fremgangsmåte). I det følgende er som avslutning på hver variabelgjennomgåelse gitt en oppsummering av de spesielle informasjoner vi var interessert i angående de respektive variabler. Denne sammenfatning tjente som instruksjon til testerne ved utfyllingen av variabelskjemaet. Ved en eventuell bruk av de her foreslåtte variabler ved utarbeiding av psykologiske testresultater vil vi sterkt advare mot en ensidig atomistisk fremgangsmåte. En fullstendig testutarbeidelse bør også bestå av en mere helhetlig personlighetsbeskrivelse, da særtrekk ved den individuelle personlighetsorganisasjon og funksjonering ellers lett vil gå tapt.

B. C.
B. K.
N. W.

Oslo, juni 1956

FORORD TIL 2. UTGAVE

Det er særlig på to områder vi finner at den faglige utvikling har passert vår fremstilling i 1. utgave. Dette gjelder variablene "Kontrollforhold" og "Gruppeforhold". Med hensyn til kontrollforhold, har nyere teori og forskning innen egopsykologien gjort det nødvendig med et mere differensiert jeg-styrke begrep. Med hensyn til gruppeforhold, har de senere års teori om familiodynamikk, kommunikasjon og strategier i mellompersonlige forhold i vesentlig grad utvidet feltet. All den stund en omfattende ajourføring ikke er aktuell for 2. utgave, har vi likevel ikke foretatt noen endringer i teksten, men nøyer oss med å peke på behovet for et supplement på de nevnte områder.

Når det gjelder de diagnostiske resonnementer og det psykodynamiske grunnsyn, finner vi at dette "står seg" bra, trass i de 15 år som er gått siden 1. utgave. Vi mener derfor at variabelsystemet fortsatt har aktualitet i praktisk klinisk arbeid.

Oslo, april 1973

Bjørn Christiansen

Bjørn Killingmo

INNHold

I. GENERELLE BETRAKTNINGER	9
II. PERSONLIGHETSVARIABLER	
1. Fikseringsforhold	14
2. Kontrollforhold	22
3. Kontaktforhold	27
4. Identifiseringsforhold	28
5. Idealiseringsforhold	32
6. Affektforhold	53
a. Lyst	34
b. Aggresjon	35
c. Angst	38
d. Skyldfølelse	40
7. Persepsjonsforhold	43
8. Intelligensforhold	47
9. Karakterforhold	48
10. Gruppeforhold	50

I. GENERELLE BETRAKTNINGER

Såvel valg av terapiform som opplegg av en psykoterapi gjør det ønskelig å ha et grundig kjennskap til pasientens personlighetsforhold. En nosologisk diagnostikk vil være utilstrekkelig. Det vil være ønskelig med en omfattende personlighetsbeskrivelse som gir grunnlag for en differensiert vurdering av forskjellige aspekter ved pasientens personlighet. Hvilke aspekter en bør konsentrere seg om, er et empirisk spørsmål som bare fremtidig forskning kan gi endelig svar på. Imidlertid foreligger det høst sannsynlig allerede i dag hos erfarne terapeuter visse oppfatninger om hvilke aspekter som her er av betydning.

En av hovedhensiktene med vår undersøkelse har vært å komme frem til et sett med personlighetsvariabler eller personlighetsaspekter som kan tjene som referanseramme for psykodiagnostikk med henblikk på psykoterapi. Et slikt sett med variabler ville kunne gi veiledning om hvilke data som bør inngå i en psykodiagnostisk rapport ved en psykoterapeutisk institusjon, gi holdepunkter om valg av psykologiske tester og om bearbeiding av data fra forskjellige slike tester.

De personlighetsvariablene vi har kommet fram til er ikke ment å skulle representere det minste antall "grunnleggende" og/eller "uavhengige" faktorer eller trekk som kan forklare atferd. Dels overdekker de hverandre og dels er de intimt knyttet sammen f. eks. ved at to eller flere variabler peker hen på samme fenomen. Vi har ikke hatt til hensikt å binde sammen i et system alle fenomener av psykopatologisk og normalpsykologisk natur. For det første dekker variablene bare et utvalg av fenomener. For det annet vil flere av de begreper som anvendes her bli tillagt forskjellig mening og bruksmåte av andre psykologiske retninger eller ut fra annet psykologisk utgangspunkt. Personlighetsvariablene kan i første rekke sees som et sett siktepunkter eller synsvinkler hvorfra en kan betrakte og beskrive et individs personlighetsstruktur.

Oppfatningen av variablene som slike "synsvinkelbegreper" kan illustreres ved følgende: I et tilfelle vil det f. eks. føles av avgjørende betydning for

en terapi å få klarlagt pasientens evne til å utøve kontroll over sin atferd. En vil ønske å få besvart spørsmål som: Hvor mye press tåler pasienten før kontrollen brister, – er det stimuli som pasienten er spesielt følsom overfor og hvor han lett vil miste kontrollen, – hvilke kontrollmekanismer gjør pasienten bruk av, – veksler han fra den ene til den andre kontrollform eller bruker han samme form i varierende situasjoner, – hvis pasientens kontroll brister fører det da til mere varig forvirring eller kan han "samle seg" igjen, – osv. Alle disse spørsmål springer ut fra samme synsvinkel. De angår de forhold ved pasientens atferd som har med kontroll å gjøre og samles under variabelen "Kontrollforhold". På samme måte kan en beskrive psykologiske forhold ved pasienten utfra andre synsvinkler, f. eks. ut fra det som angår affekter og deres dynamikk ("Affektforhold"), den intellektuelle kapasitet og utfoldelse ("Intelligensforhold") osv.

Enkelte av variablene betoner særlig strukturelle sider ved personligheten, mens andre betoner innholdsmessige sider. Eksempler på dette finner en da i de typer av data som faller under henholdsvis "Kontrollforhold" og "Gruppeforhold". Data under førstnevnte forhold angår spørsmål om pasienten har kontrollevne og hvor sterk eller svak denne er. Data under sistnevnte forhold, innholdet av pasientens følelser overfor medmennesker. Mange av variablene vil ha både et strukturelt- og et innholdsaspekt. F. eks. under "Affektforhold" er vi interessert i å få vite om aggresjonens styrke og dens mobiliserbarhet (strukturelt aspekt) såvel som hva aggresjonen er rettet mot (innholdsaspekt). I det store og hele er våre variabler imidlertid betydelig mer rettet mot strukturbeskrivelse enn mot en klarlegging av en personlighets symbolverden (fenomenologi). Registrering av psykologiske funksjoner med psykologiske tester representerer en kartlegging av fenomener slik de fremtrer i en gitt situasjon. Likevel vil en ofte ut fra et slikt situasjonsbilde slutte seg til hva som har skjedd tidligere (etiologi) og hva som kommer til å skje (prognose). Våre forskjellige variabler gir grunnlag for slutninger om etiologi og prognose, men i varierende grad. Under "Fikseingsforhold" ligger betoningen på det etiologisk-genetiske, mens "Kontrollforhold" har en forholdsvis sterk prognostisk betoning.

Personlighetens dynamikk på et visst tidspunkt kan beskrives som et kompleks av samvirkende og motstridende motivmønstre (impulser), hvor enkelte motiver vil ha en mere dominerende virkning enn andre. Motivmønstre som er dannet på et tidlig trinn i personlighetsutviklingen vil stort sett

spille en mere omfattende og sentral rolle enn de som er dannet på et senere tidspunkt. De vil med andre ord ha en mere overordnet plass i et hierarki av motiver. Vårt variabelsett dekker motivmønstre som er formet på forskjellige trinn i utviklingen. De ulike variabler er derfor ikke "likeverdige", men står for fenomener som har ulike grad av formende virkning på den totale personlighets oppbygging og reaksjonsmåte. Slike "tidlige" motivmønstre er de som er oppstått i forbindelse med den grunnleggende objekttilknytning (under "Kontaktforhold"), i forbindelse med tidligere psykoseksuelle faser (under "Fikseringsforhold") og i forbindelse med kjønns- og aldersidentifisering (under "Identifiseringsforhold"). Den senere personlighetsdannelse som vil bli mer betonet ut fra andre synsvinkler (under "Intelligensforhold", "Persepsjonsforhold", "Karakterforhold"), vil være vesentlig formet, organisert og bestemt ut fra disse grunnleggende motivmønstre.

Ennå en måte å inndele variablene på er å ta utgangspunkt i hvor komplekse psykologiske funksjoner de dekker. Variablene "Kontrollforhold", "Karakterforhold" representerer f. eks. et høyere kompleksitetsnivå enn mange av de øvrige variabler. De funksjoner som faller inn under disse forhold utgjør et samlende uttrykk for samvirket mellom en rekke mer spesifikke enkeltfunksjoner.

Variablene vi har konsentrert oss om er fremkommet ved at psykoterapeuter ved Nic Waals Institutt ble bedt om å angi de personlighetstrekk (eller variabler) som det etter deres oppfatning er viktig å ha kunnskap om for å danne seg et bilde av personlighetens struktur og dynamikk, for uttalelse om prognose og for valg av terapiform. Det er grunn til å tro at dette sett av variabler ikke bare representerer disse terapeuters syn, men at det dreier seg om data som de fleste psykoterapeuter vil anse som viktige for diagnosestilling og opplegg for behandling.

Variablene er således oppstilt på et empirisk grunnlag, men de representerer samtidig et resultat av terapeutenes kliniske erfaring og teoretiske grunnsyn. I denne blanding av empirisk og teoretisk bakgrunn ligger at variablene ikke utgjør noen systematisk personlighetsteori. På den annen side er de mere enn en ren oppregning av enkeltstående trekk.

Variablene er, i den rekkefølge de blir presentert i det følgende: Fikseringsforhold, Kontrollforhold, Kontaktforhold, Identifiseringsforhold, Idealiseringsforhold, Affektforhold, Persepsjonsforhold, Intelligensforhold, Karakterforhold og Gruppeforhold.

Variabelsettet er formet ut fra en personlighetspsykologisk orientering som kan karakteriseres ved stikkordene molar, dynamisk og dybde-psykologisk. Det refererer seg altså ikke til oppfatningen innenfor en skole, men er eklektisk og omfatter begreper fra forskjellige retninger som "ortodoks psykoanalyse", "neo-freudianisme", "karakteranalyse", og "vegetoterapi".

Vi vil sterkt understreke at vår teoretiske forankring ikke uttrykker et ekstremt "miljøsyn". Vi ser således ikke på individet som "tabula rasa" hvor all forming av personligheten utelukkende er resultat av miljøets påvirkning. For det første vil arvebestemte reaksjonspotensialer sette grenser for individets psykiske vekst og utfoldelse. Dernest vil selve utviklingen være en resultant av et intimt samspill mellom modning og læring. Erfaring synes også å tale for at det psykobiologiske grunnlag som foreligger ved fødselen, og som vil variere fra individ til individ, er medbestemmende for om feiltilpassing vil finne sted og grad av psykisk skade.

I psykoanalytisk litteratur er "konstitusjon" brukt som betegnelse for en ukjent faktor som bl. a. er medbestemmende for måten miljøet integreres på og for hvilken nevroseform et individ utvikler.

Med konstitusjon sikter vi til "den samlede sum av reaksjonstilbøyeligheter som en kan studere hos det nyfødte barn og som kan tenkes kvalifisert i grader av vitalitet".

Dette konstitusjonsbegrep går på tvers av de konstitusjonsbegrep som setter konstitusjon synonymt med arv. Konstitusjon er ut fra vår oppfatning et produktbegrep som omfatter samspillet mellom arv og prenatalt miljø. Det moderne psykiatriske konstitusjonsbegrep er også et slikt produktbegrep, men det er videre idet det foruten å ta med det medfødte utstyr også inkluderer tidlig postnatal miljøpåvirkning. Ved denne bruk uttrykker konstitusjonen en mer grunnleggende og persistent "personlighetskjerne" som er lite påvirkelig overfor senere miljømessig omforming.

Det er rimelig å tro at et slikt konstitusjonsbegrep særlig er sprunget ut av arbeid med voksne pasienter. Hos den voksne er ofte de tidlige personlighetsforminger blitt innarbeidet og innebygd i en mer permanent karakterholdning som kan være vanskelig modifiserbar. Erfaring med behandling av psykiske lidelser hos barn og dyptgående behandling av voksne viser imidlertid at man ad psykotераapeutisk vei kan reorganisere og oppheve meget tidlige miljøforminger. Hvis en derfor med konstitusjon mener ikke-modifiserbare trekk, taler de nevnte erfaringer for en mer innsnevret definisjon av konstitusjon slik det er foreslått her.

Konstitusjonens samspill med det postnatale miljø er en prosess vi bare i liten grad kjenner arten av. Det vi i første rekke har mulighet for å registrere med vanlige psykologiske tester, er den forming av personligheten som er skjedd på ulike alderstrinn etter fødselen. Denne forming skjer imidlertid alltid på et konstitusjonelt grunnlag, men såvidt vites er det ennå ikke utarbeidet psykologiske tester som gir direkte opplysning om de spesifikke konstitusjonelle faktorer. Konstitusjon er derfor ikke en variabel på linje med de øvrige i vårt variabelsett, men det er likevel mulig at enkelte projektive prøver kan gi data som indirekte belyser en persons konstitusjon, og at man i fremtiden kan konstruere psykologiske tester som gir data om denne uhyre sentrale faktor i en personlighets oppbygning.¹

I den følgende fremstilling vil det flere ganger bli trukket skille mellom "sunn" og "nevrotisk". Eksempler på dette er skille mellom sunn og nevrotisk aggresjon, sunn vs. nevrotisk skyldfølelse og sunn vs. nevrotisk jegstyrke. At en reaksjonsform blir karakterisert som sunn, betyr ikke at denne reaksjonen vil være den "beste" for alle mennesker uansett situasjon. Det sunnhetsbegrep som her er lansert er ikke uttrykk for et a-priori-standpunkt til problemet sunt - ikke sunt. Heller ikke er det et statistisk normalitetsbegrep eller et begrep bygd på fravær av patologi. Vårt sunnhetsbegrep springer ut av klinisk erfaring og psykologiske betraktninger og henger nøye sammen med psykodynamisk integrasjon.

Integrasjon brukes 1) dels om en prosess, nemlig prosessen hvormed et individ gjennom modning og læring når stadig mer komplekse nivåer av psykologisk funksjonering – og hvor de enkelte trinn i utviklingen går i retning av stadig større enhet, 2) dels for å karakterisere en slutt-tilstand, en tilstand hvor psykologiske funksjoner av ulik kompleksitetsgrad og motiverende virkning samvirker på en slik måte at personligheten fungerer som en samlet

1. I vår definisjon av konstitusjon inngår "vitalitet" som et grunnleggende element. Vitalitet representerer det aspekt ved konstitusjonen vi er interessert i når det gjelder diagnose med henblikk på psykoterapi. Med vitalitet sikter vi til motstandskraft eller mobiliserbare ressurser overfor påkjenninger og tilgjengelig energi for å foreta konstruktive (sunne) tilpasningsreaksjoner. En personlighets vitalitet i denne betydning er det rimelig å anta best lar seg studere gjennom en sammenligning av det ytre press (traumer, påkjenninger) en person har vært utsatt for og aktuelt funksjonsnivå, men det er også mulig at en systematisk undersøkelse av anatomisk-fysiologiske forhold kan belyse vitaliteten mer direkte. Dr. Waals metode for muskelspenningsundersøkelse synes å gi mulighet for å registrere denne variabel selv om det ennå skjer tilnærmet.

og kontrollert enhet med bibehold av plastisitet og optimal tilgang til sine ressurser. Integrasjon uttrykker således at den utvikling individet gjennomgår skjer ved at inntrykk og motiver assimileres og kanaliseres på en slik måte at det sikrer full utnyttelse og utfoldelse av den "psykologiske energi". En slik utvikling fører til en personlighet som har en ubeskåret evne til å utnytte indre ressurser, til å oppleve lyst og til full selvrepresentasjon i forskjelligeartede situasjoner. En slik personlighet vil vi kalle sunn. Et sentralt kriterium vil være at det foreligger en full selvrealisering.

Et slikt sunnhetsbegrep står i kontrast til de som bygger på et strengt kulturrelativistisk grunnlag. Ut fra den siste betraktning vil sunne reaksjonsformer være de som best svarer opp til kulturens krav og forventninger, uansett det enkelte individs psykobiologiske forutsetninger og selvrealiseringsmuligheter. Vårt sunnhetsbegrep er mere biologisk forankret ved at det er individets utnyttelse av sitt psykobiologiske utstyr som danner normen for sunnhet mer enn den sosiale tilpasning bedømt ut fra en gitt kulturs eller et samfunns synspunkt. Et slikt sunnhetsbegrep synes å ligge implisitt i nyere psykoanalytisk tenkning, hvor en nettopp stiller opp som mål å oppheve nevrotiske bindinger for å nå frem til større grad av integrasjon og selvtfoldelse.

1. Fikseringsforhold

De etiologiske faktorer som ligger til grunn for en gitt personlighetsstruktur eller visse patologiske forhold kan være forskjelligeartede. En bestemt patologisk tilstand kan f. eks. ha sin årsak i en organisk hjerneskade, i intoksikasjon, i psykogene faktorer eller i en kombinasjon av disse og av eventuelle andre etiologiske forhold.

Vi skal i dette avsnitt behandle endel psykologiske fenomener som peker hen på grunnleggende etiologiske forhold. De etiologiske faktorer som det her refereres til faller under betegnelsen psykogene, dvs. faktorer som har sitt utspring i individets samspill med det omgivende miljø. Disse psykogent betingede faktorer har betydning for utvikling av spesielle atferdsformer (impulsmønstre) og for den grad av integrasjon personligheten vil nå.

At en person er integrert vil si at forskjellige atferdsformer (impulser) samvirker på en slik måte at atferden blir plastisk og differensiert, og at

personen kan uttrykke seg selv på en fri og konfliktløs måte. Dersom en atferdsform er konfliktladet kan den ikke uttrykkes fritt, men vil være splittet og avspaltet fra personligheten for øvrig. Nettopp slike avspaltninger legger grunnlaget for mangelfull integrering. Avspaltningen kan foregå som følge av en traumatisk opplevelse eller en lengere tids frustrasjon. Særlig vil vi understreke betydningen av de aller tidligste påvirkninger. I de første leveår er et individ mer bundet til sine omgivelser enn senere, mer udifferensiert i sine reaksjonsmåter, mye mer uutviklet i sin evne til å bearbeide inntrykk og affekter og til å skaffe seg substitutt-tilfredsstillelse i konfliktsituasjoner.

Jo mindre barnet er desto mere utsatt er det. Dets personlighet ligger mere åpen for konflikter, samtidig som eventuelle skader vil få betydelig mere dyptgripende konsekvenser for hele personlighetsdannelsen. Rent skjematisk kan vi tenke oss en konfliktdannelse som en prosess i flere faser:

1) Utgangspunktet er alltid at det oppstår en konflikt mellom barnet og dets omgivelser på grunn av manglende evne eller villighet fra omgivelsenes side til å tilfredsstille barnets behov eller akseptere dets atferd. 2) Forutsatt at barnet ikke har mulighet til substitutt-tilfredsstillelse, vil situasjonen medføre at barnets enhetlige streben etter tilfredsstillelse gjennomgår en oppsplitting i to adskilte impulser. 3) Den ene av de to impulser vil bli nyttet som et slags forsvar for jeget og stå som en indre representasjon for den ytre hindring. Fra å være en konflikt mellom barn og omgivelser er konflikten blitt inni barnet. Det vil dermed oppstå en antitese (ambivalens) mellom de oppsplittede impulser. 4) Psykologisk vil denne antitese gi seg uttrykk som angst, og blir angsten sterkere enn hva barnet kan absorbere, utløses en fortrengning av angsten og den grunnleggende konflikt. 5) De fortrengte impulser vil vedvarende gjøre seg gjeldende og være fastlåst i sin opprinnelige form. En permanent løsning av konflikten vil vanligvis finne sted ved utviklingen av en avvergeform som assimilerer (syntetiserer) den grunnleggende konflikt og tilveiebringer en ytre tilpasning.

En slik løsning vil gjenopprette samspillet med omgivelsene og føre til en nevrotisk tilpasning, idet en større eller mindre del av individets ressurser blir bundet i en forsvarstilpasning. Det som i første rekke karakteriserer en avvergeform er at den gir tilfredsstillelse ved å åpne muligheter for ikke-aksepterte impulser å komme til uttrykk i modifisert form.

I forhold til en avvergeform vil en fortrenkning representere en ubearbeidet avspaltning og impulsblokkering.

Sett fra en genetisk synsvinkel vil både en fortrenkning og en avvergeform føre til en utviklingsmessig blokkering. Hvis alle et individs ressurser blir bundet i en indre konflikt, vil utviklingen stoppe helt opp. Vi vil stå overfor hva vi kan kalle en massiv fiksering. Vanligvis vil vi imidlertid stå overfor partielle fikseringer.

Det vi i første rekke sikter til med fikseringer er altså en utviklingsmessig stagning. Vi kan snakke om fikseringer i forhold til forskjellige utviklingstrinn.

* * *

Fikseringsbegrepet inntar en sentral stilling innenfor psykoanalytisk teori.¹ Fikseringer blir betraktet som en forstyrrelse i den psykoseksuelle utvikling. En fiksering er blitt definert som "en tilknytning av libido til et objekt eller en pregenital psykoseksuell utviklingsfase slik at libidomengden som er disponibel til realitetsorientert handling blir redusert". Fra en psykoanalytisk synsvinkel kan vi snakke om henholdsvis objektfikseringer og fasefikseringer.²

Selve bakgrunnen for betegnelsen fasefikseringer er den oppfatning at en normal personlighetsdannelse foregår gjennom forskjellige utviklingsfaser, karakterisert ved utkrystallisering av bestemte atferdsformer og lystøkener i forhold til bestemte kroppslige soner. Rent prinsipielt kan vi derfor inndele fasefikseringer i sonefikseringer og fikseringer av atferdsformer.

Hos den fullt utviklede personlighet vil den genitale lystøkener være dominerende. Av pregenitale soner snakkes ofte om den orale, anale og falliske. Disse soner vil hos barn etter tur normalt innta en dominerende stilling i deres aktivitetsutfoldelse og som kilde til lyst. Hvis lystøkener og aktivitetskonsentrasjon om disse soner virker forstyrrende på en videre utvikling eller

-
1. Også innenfor moderne læringsteori er fikseringsbegrepet ofte blitt brukt og da i betydningen "vanefiksering", dvs. et overlært vanskelig modifiserbart atferdsmønster (vane).
 2. Vi vil i det følgende bare behandle såkalte fasefikseringer. Objektfikseringer har tilknytning til de prosesser som behandles under "Identifiseringsforhold".

en genital orientering hos voksne kan vi si at det foreligger en sonefiksering. Fra dette synspunkt kan en sonefiksering betraktes som en libidobinding,¹ en fastlåst overinvestering av seksuell energi i en pregenital sone.

Selve libidoutviklingen kan etter Freuds oppfatning beskrives som analog til en fremrykkende arme på fiendtlig område. Armeen vil avsette okkupasjonstropper på utsatte punkter, og jo større styrker som blir avsatt til okkupasjon, desto mindre styrker vil kunne delta i den videre fremrykning. Jo mere styrkene blir redusert, desto mindre fiendtlige krefter skal til for å stoppe hele fremrykningen og eventuelt forandre den til en tilbaketrekning – og en slik tilbaketrekning vil fortrinsvis foregå til de punkter hvor det er blitt etterlatt de sterkeste okkupasjonstropper. Med "okkupasjonstropper" siktes her til libidofikseringer, og med "tilbaketrekning" til libidoregresjon. Rent konkret vil dette si at en person stillet overfor en blokkering eller frustrasjon, faller tilbake og søker lyst (trøst) i forhold til kroppssoner som tidligere har vært sentrale. Analogien peker på at en fiksering i forhold til en sone eller fase vil redusere motstandskraften overfor senere konflikter og legge grunnlaget til rette for nye fikseringer på senere utviklingstrinn.

Vi nevnte ovenfor at de forskjellige psykoseksuelle utviklingsfaser kunne karakteriseres ved utkrystalliseringen av bestemte atferdsformer. Vi sikter her til en differensierings-prosess. Etter hvert som utviklingen går frem utskilles nye atferdsformer, individet får mulighet til å uttrykke seg på nye måter og vinne kontroll over nye funksjoner. Ved dannelsen av nye former vil hele personligheten ta del. Samtidig med fremveksten av nye former vil det finne sted en integrering og samordning (syntese) med tidligere utviklede former.

Utkrystalliseringen av atferdsformer (eller impulsmonstre) synes normalt å følge en bestemt rekkefølge. Den aller tidligste form som utkrystalliseres er evnen til å motta og besvare inntrykk. Rent konkret er formen knyttet til sugeimpulser og har således en oral forankring. I motsetning til den ortodokse psykoanalytiske oppfatning hvor hovedvekten blir lagt på passivt mottagende impulser, vil vi sterkt understreke at formen i høyere grad er preget av aktivt utstrekkelige impulser. Etter vår oppfatning kan formen be-

1. Libidobegrepet inntar en fremtredende plass innenfor den ortodokse psykoanalytiske teoribygning. Slik vi bruker begrepet er det utelukkende som uttrykk for en energetisk betraktningssmåte og ikke som henvisning til et påvisbart fysiologisk substrat.

tegnes som aktivt mottagende (kontakterende) og besvarende idet man allerede hos spebarn kan finne tegn på initiativ til å møte og få.

Den neste atferdsform som utkrystalliseres har sammenheng med overgangen fra suging til tygging. I og med fremveksten av tygging som dominerende aktivitetsform vil et barn utvikle evnen til å mobilisere energi med sikte på å overvinne hindringer. Frustrasjoner vil initiere impulser i retning av å ta igjen. Karakteristisk for den sensorale fase synes å være utviklingen av evnen til å ta for seg, grunnlaget for personlighetens senere evne til positiv selvhevdelse. Fra ortodoks psykoanalytisk synsvinkel er smerten og ubehaget ved fremveksten av de første tenner blitt tillagt særlig betydning. Det er blitt hevdet at denne biologisk betingede frustrasjon normalt vil gi den sensorale fase en sadistisk komponent. Etter vår oppfatning er dette i avgjørende grad avhengig av omgivelsenes reaksjoner på et barns primær-aggressive biteimpulser.

Som i forbindelse med orale impulser kan vi også i forbindelse med anale skille mellom to utviklingsfaser. Den tidlig-anale fase er karakterisert ved utkrystallisering av atferdsformen "å slippe ut", den senanale fase ved formen "å holde på og la gå". Begge former har nær tilknytning til tarmprosesser og avføringsfunksjoner. Den førstnevnte form med følelsen av lyst og samhørighet med egen "produksjon", den sistnevnte, med evnen til produktivitet, til å forme og omforme, til selv å bestemme "tid og sted", til å kunne si nei og ja og fullt ut representere det. Den senanale fase omfatter på sett og vis samspillet mellom to diametralt forskjellige atferdsformer og peker hen på grunnlaget for en personlighets indre autonomi. Det kan innskytes at det fra ortodoks psykoanalytisk hold er blitt foreslått en inndeling mellom anal erotisme og anal sadisme og at den anale sadisme er blitt sett på som en følge av en biologisk betinget ambivalens. Etter vår oppfatning gir den anale sadisme på linje med den orale uttrykk for et individs reaksjon på et autoritært press fra omgivelsenes side.

De utviklingsfaser vi ovenfor har nevnt synes å være felles for gutter og piker. Dette er også blitt hevdet å være tilfelle med det etterfølgende utviklingstrinn, den falliske fase. Denne fase kan karakteriseres ved utkrystalliseringen av impulser i retning av "å føre inn i", evnen til å imitere og til fritt å utforske og berøre omgivelsene. Etter den ortodokse oppfatning er den falliske fase hos piker forankret i en spesiell følsomhet i klitoris. De falliske impulser blir sett på som en overgangsform til atferdsformen "å omslutte"

som danner hjørnesteinen i den kvinnelige genitale personlighetsstruktur. Etter vår oppfatning er det grunn til å tvile på hvorvidt piker naturnødvendig vil gjennomgå en fallisk utviklingsfase, om det ikke som hos gutter normalt vil finne sted en direkte overgang til en tidlig-genital fase hvis utviklingen ikke blir blokkert ved et autoritært påtrykk. Ut fra dette syn følger at vi hos både gutter og piker kan snakke om en tidlig-genital fase og at vi utelukkende hos gutter kan betegne denne som fallisk. Vi vil forøvrig når det gjelder den tidlig-genitale fase hos piker sterkt understreke at atferdsformen "å omslutte" kan ha like mye preg av initiativ og virkelyst som den tilsvarende falliske atferdsform hos gutter. Såvel tendenser til å imitere som til å berøre omgivelsene vil være like karakteristisk – om enn formen er forskjellig.

De forskjellige atferdsformer vi har nevnt ovenfor kan rent skjematisk tilordnes forskjellige soner og alderstrinn på følgende måte:

Oral I	– ca. 0 - 9 mnd.	"å møte, motta og besvare"
Oral II	– ca. 6 - 18 mnd.	"å ta for seg"
Anal I	– ca. 9 - 24 mnd.	"å slippe ut"
Anal II	– ca. 18 - 42 mnd.	"å holde på og la gå"
♂ Genital I	– ca. 36 - 60 mnd.	"å føre inn i"
♀ Genital I	– ca. 36 - 60 mnd.	"å omslutte"

De forskjellige atferdsformer eller impulsmønstre kan bli fordømt og avvist av omgivelsene, bli konfliktladet og fortrenget. I stedet for full jeggassimilering og integrering av "naturlige" atferdsformer, vil vi få atferdsformer som tjener som avverge for de naturlige. En fastlåsing (fiksering) til infantile atferdsformer finner altså ikke sted til naturlige former, men til former som tjener som avverge for disse. Nettopp på dette punkt avviker vår oppfatning sterkt fra den ortodokse psykoanalytiske som synes å anta at fikseringer alltid finner sted til naturlige former.

Vi skal nedenfor angi noen avvergeformer som synes å være særlig vanlige i vår kultur.

Orale konflikter og avvergeformer

En konflikt i forbindelse med den tidlig-orale atferdsformen – "å møte, motta og besvare" vil i første rekke ramme barnets kontaktevne. Barnets aktivitet er ennå høyst udifferensiert og dets evne til å ta igjen er rudimentær. Dets frustrasjonstoleranse er derfor liten. Frustrasjon vil primært føre til skriking, utstøtning og spyting. Sekundært til lukking og tilbaketrekning. En

vedvarende frustrasjon kan føre til en permanent avsperring overfor affektivt besvarende impulser, og derved til en affektløs orientering overfor omgivelsene. Dette kan ikke betegnes som en egentlig avvergeform, da avsperringen ikke representerer noen bearbeiding av konflikten. En mere typisk avvergeform vil være utvikling av en passiv mottagende atferdsform, en resignasjonspreget orientering, betegnet som "anaclitisk depresjon".¹

En konflikt i den sensorale fase vil etter vår oppfatning i første rekke ramme atferdsformen – "å ta for seg". Den primære svarreaksjon på frustrasjon i denne fase vil være "å ta igjen" eller "å bite fra seg". En vanlig avvergeform for denne impuls er sluking, inkorporering, "å ta for å besidde", også betegnet oral sadisme. En underliggende ambivalens kommer her til uttrykk i en fastlåst biteimpuls, en samtidig kniping og aktiv inkorporering. I motsetning til den primære utoverrettede impuls – "å bite fra seg" – er avvergeformen – "å bite til og holde på" – direkte lystbetonet og ikke på samme måte en instrumentell atferdsform. En annen avvergeform på dette trinn er den passive resignasjon, unngåelsen av å ta igjen. Denne form kan ha et regressivt grunnlag, men kan også representere en reaksjonsdannelse overfor en aktiv sadistisk impuls og inneholde en påfallende passivt krevende komponent.

Anale konflikter og avvergeformer

En konflikt i den tidlig-anale fase vil vanligvis utløse en spontan intensivering av atferdsformen "å slippe ut" og gi denne en aggressiv karakter – "å skite på". (Anal aggresjon eller ekspulsivitet.) Den anale aggressivitet synes ofte å bli avverget gjennom en såkalt "premature progression" til formen "å holde på" i betydningen "ikke ville gi noe fra seg". Rent konkret vil dette gi seg uttrykk i forstoppelse og fordøyelsesvansker. Sistnevnte form er ofte betegnet som anal retentiv, sekundær-aggressiv eller kompensatorisk.

En konflikt i den sen-anale fase vil i første rekke ramme samspillet mellom "å holde på og la gå". En spontan svarreaksjon på frustrasjon kan gå i to retninger – enten i en overbetoning av "å holde på" eller i en overbetoning av "å la gå". En avverge av den førstnevnte form kan finne sted ved en passiv regresjon til formen "å slippe ut" i betydningen "ikke ville holde på". En

1. Ifølge ortodoks psykoanalytisk teori er fikseringer i den tidlig-orale fase karakteristisk for visse typer av schizofreni (stupor), mens manisk-depressive forstyrrelser antas å være fiksert i den sen-orale fase.

avverge av den sistnevnte form i anal-retentive impulser.¹ En vanlig avvergeform i den anale fase er for øvrig anal sadisme. I dette tilfelle står vi overfor en ambivalens, en samtidig trykking og tilknytning, en kombinasjon av impulser i retning av "å skite på" og "ikke ville gi noe fra seg".

Konkret vil anal sadisme gi seg uttrykk i kniping, klyping, smersjing, flattrykking og knusing. Under visse forhold, hvis omgivelsene foretar aktive inngrep med f. eks. klyster, kan vi finne tegn på anal kastrasjonsangst, en følelse av å miste å bli tatt fra på et rent analt grunnlag.

Tidlig-genitale konflikter og avvergeformer

En konflikt i den tidlig-genitale fase hos gutter vil vanligvis bli møtt med en spontan intensifisering av den tilhørende atferdsform, – "å føre inn i" – og forskyve denne i retning av "å trenge inn i". Nettopp den sistnevnte form synes ofte å bli sett på som karakteristisk for den falliske fase,² og angst i forbindelse med denne form blir gjerne betegnet kastrasjonsangst. En avverge av kastrasjonsangst kan gi seg uttrykk i en passivisering, misbilligelse av pågåenhet, impulser i retning av underkastelse og "å la seg trenge inn i", eller i en "counterfobisk" forsert pågåenhet med impulser i retning av "å gjennomtrenge og gjennombore". Den førstnevnte form blir gjerne betegnet passiv-feminin, den sistnevnte fallisk narsissistisk. Svært ofte vil de to former foreligge side om side og representere en underliggende ambivalens (fallisk sadisme).

- En konflikt i den tidlig-genitale fase hos piker vil sannsynligvis primært utløse en forskyvning av den tilhørende atferdsform – "å omslutte" – i retning av "å lukke (inneslutte) og støte ut". Angst i forbindelse med de tidlig-genitale impulser synes generelt å bli avverget i en klitorisfiksering med sekundære fantasier om klitoris som peniserstatning og med en mere eller mindre uttalt penismisunnelse og beskadigelsesfølelse som følge. Falliske impulser hos piker kan ut fra denne synsvinkel betraktes som en avvergeform for tidlig-genitale impulser. Sekundær-impulsene kan ha form av sadistiske ten-

1. En personlighetsorganisering omkring denne formen er fra psykoanalytisk hold blitt antatt å danne kjernen i tvangsnevroses, mens fiksering i den tidlig-anale fase er blitt antatt å danne kjernen i paranoide nevroses (paranoia).
2. Fra ortodoks psykoanalytisk hold ble fikseringer i den falliske (ødipale) fase antatt å danne grunnlaget for hysteri. Ifølge vår oppfatning er årsaksforholdet mer komplisert, bl. a. synes en tidligere oral fiksering å være av avgjørende betydning.

denser i retning av "å kastrere og kutte av", men vi kan også, som hos gutter, – ved siden av en fallisk narsissistisk avvergeform – finne en passiv feminin form, preget av impulser i retning av "å la seg inntrengre og gjennom-bore".

* * *

Hvilken avvergeform som blir dominerende i et gitt tilfelle vil alltid være avhengig av den spesifikk miljømessige påvirkning, men den vil også til en viss grad være avhengig av hvilken struktur påvirkningen rammer, bl. a. hvilke tidligere fikseringer som foreligger og i siste rekke hvilken "konstitusjon" individet har.

Vi skal ikke her forsøke å trekke opp noen generell sammenheng mellom fasefikseringer og nevroseformer eller andre patologiske tilstander. Vi vil understreke at fikseringsmønstret som helhet ofte må antas å spille en ytterst dominerende rolle, og videre at personlighetsdannelsen ikke bare representerer en organisering av de ovenfor nevnte atferdsformer.

Når vi allikevel er tilbøyelig til å legge særlig vekt på fasefikseringer og hva vi kan kalle primære avvergeformer, er det fordi vi her står overfor faktorer i en personlighetsstruktur som peker hen på grunnleggende etiologiske forhold.

Instruksjon: Vi er interessert i om det foreligger pregenitale fasefikseringer. Hvis dette er tilfelle, hvilke soner som er implisert (regressivt eller fiksert) og hvilke primære avvergeformer som er til stede.

2. Kontrollforhold

Vi har i foregående avsnitt beskrevet aspekter ved personligheten som peker hen på grunnleggende etiologiske forhold. Vi skal i dette avsnitt behandle aspekter ved personligheten som reflekterer grunnleggende trekk ved den aktuelle funksjon.

Studiet av menneskelig atferd synes å vise at all atferd har en tilpasningsfunksjon. Et sentralt motiv synes å være forening av motstridende handlingstendenser for å oppnå størst mulig enhet og organisasjon. De psykologiske funksjoner som tar sikte på å bibringe organisasjon vil vi referere til som "jeg"-(ego)-funksjoner. I psykologisk faglitteratur er det gitt en rekke for-

skjellige definisjoner av "jeget". Vi kan bl. a. sondre mellom to grupper av jeg-definisjoner. Den ene gruppe omfatter slike som peker hen på innholdet av et individs mere permanente holdning overfor seg selv. Slike jeg-definisjoner kan være formet i "innstillings"-terminologi, f. eks. som "en konstellasjon av innstillinger overfor selvet". Den andre gruppen omfatter slike definisjoner som peker hen på de strukturelle sider ved personlighetens organisasjon, det vi kan sammenfatte under betegnelsen kontroll. Slik "jeget" blir brukt i denne fremstilling faller det inn under den siste gruppe. Med "jeget" vil vi mene: "Det system av krefter i en personlighet som organiserer ytre og indre stimuli på en slik måte at personen funksjonerer (opplever og handler) som en psykofysisk enhet". Viktige jeg-funksjoner er: Kontakt med og tilpasning til omgivelsene, hindring eller utvelging av instinktive impulsytringer, koordinering og utnyttelse av psykiske ressurser i problemløsning og bearbeiding av konflikter og frustrasjoner.

Jeg-funksjonen slik den her er beskrevet er en personlighetsfunksjon på et høyt kompleksitetsnivå. Den danner et samlende uttrykk for en rekke enkeltfunksjoner og deres samspill. Den er et uttrykk for den samlede kontroll, og slutninger om et individs jeg-kontroll bygger på studium og vurdering av en rekke av de aspekter ved personlighetens funksjon som kommer til uttrykk i forbindelse med andre variabler (særlig "Persepsjonsforhold", "Affektforhold", "Kontaktforhold", "Intelligensforhold" og "Karakterforhold").

* * *

Dersom et individs jeg-funksjon sikrer individet god kontroll av atferden, med samtidig bibehold av plastisitet og tilgang til psykologiske ressurser, vil personligheten utgjøre en samlet enhet. Vi sier at personligheten er integrert. Et individ kan imidlertid være vel tilpasset de krav og forventninger samfunnet setter til det (f. eks. klare en oppgave som familieforsørger, skjøtte et yrke og delta i sosialt liv) uten at dets personlighet funksjonerer som en integrert enhet. Vi vil i et slikt tilfelle si at personligheten er vel organisert.

Såvel den integrerte som den organiserte personlighet vil ha jeg-styrke. Med jeg-styrke menes "at de organiserende krefter er utviklet og istand til å utøve konsistent kontroll". Men jeg-styrken vil i de to tilfelle hvile på forskjellig grunnlag. Hos den ikke-integrerte, men organiserte personlighet vil energi være absorbert i ikke-produktive formål, nemlig til å binde angst, avverge konflikter osv., kort sagt, i forsvarsøyemed. Ved at impulser avverges

unndrar de seg rasjonell kontroll. Individets "jeg" kan være meget sterkt, men istedenfor rasjonell kontroll vil det utøve en uelastisk, avvergebestemt (irrasjonell) kontroll. Dets selvhevdelse kan være sosialt effektiv, men hvile på et kompensatorisk grunnlag. Dets kontaktfunksjon kan være indirekte tilfredsstillende, men substituttpreget. Endelig kan dets realitetsoppfatning være intakt, men preget av et fastslått mønster.

Vi kan følgelig skille mellom sunn og nevrotisk jeg-styrke, og skillet går ikke så mye på styrken av "jegets" kontrollfunksjoner som på deres karakter.

Det er rimelig å anta at alle mennesker har latente biologiske muligheter for utvikling av jeg-styrke, og at den optimale grad av jeg-styrke som et individ kan utvikle er konstitusjonelt betinget. For utviklingen av jeg-styrke vil imidlertid det omgivende miljø under individets oppvekst også ha avgjørende betydning. Hos det nyfødte barn er de kontrollerende krefter av høyst rudimentær natur. Dets "jeg" har ingen faste grenser. Av særlig betydning for utvikling av senere jeg-styrke er tilfredsstillende kontaktforhold i de første år av barnets liv. Dette vil bibringe barnet en primær grunnleggende trygghet.

Dersom dette kontaktforhold svikter eller konflikter og frustrasjoner blir for sterke, kan utvikling av jeg-styrke hindres, og personligheten blir jeg-svak. Med jeg-svak menes her: "En personlighet med uutviklede eller mangelfullt intakte kontrollmekanismer, en personlighet som er ute av stand til å organisere ytre og indre inntrykk og svar på disse på en tilpassingsfremmende måte og som derfor er uselvstendig, inkonsistent og ute av stand til å hevde seg selv".

* * *

Når vi studerer personligheten fra synsvinkelen "Kontrollforhold" er vi interessert i å få et samlet uttrykk for personlighetens aktuelle jeg-kontroll angitt i grad av styrke. Dessuten er det viktig å få frem i hvilken grad jeg-styrken beror på henholdsvis sunt eller nevrotisk grunnlag. Uttalelser om den aktuelle jeg-styrke kan danne grunnlag for slutninger om personlighetens motstandskraft overfor eventuelle fremtidige påkjenninger og konflikter. Jeg-sterk og jeg-svak må sees på som de to ytterpunkter på en skala, mellom hvilke forskjellige personer kan variere. Hvis en personlighet har elementer både av styrke og svakhet, vil vi si at det foreligger partiell jeg-styrke.

Jeg-svakhet innebærer ikke at en personlighet ikke har noe fungerende

"jeg". En mangel på "jeg" vil vi bare finne når de sentralt organiserende mekanismer er satt helt ut av spill og organismen overveldes av inntrykk og impulser og atferden er generelt kaotisk og usammenhengende. Et eksempel på en temporær tilstand av manglende jeg er den amentiske forvirring.

Den jeg-svake personlighet vil være rudimentært organisert, men de organiserende krefter makter ikke noen aktiv tilpasningsfremmende kontroll. Den jeg-svake vil stå i et generelt passivt-defensivt forhold såvel overfor egne impulser som overfor stimuli fra omgivelsene.

Det som først og fremst karakteriserer den jeg-svake er mangelen på konsistente kontrollmekanismer. Han vil svinge fra den ene til den annen kontrollform uten at noen virker effektivt stabiliserende. Derneft har den jeg-svake få disponible indre ressurser som kan mobiliseres til å absorbere affekt eller bearbeide konflikt. Denne mangel på indre forankring fører til at den jeg-svake vil være avhengig av de ytre omgivelser for sikkerhet og støtte. Vi kan si at en form for jeg-svake personligheter vil være prepsykotiske. Utsatt for en uløselig konfliktsituasjon, vil jegets organiserende evne eller bearbeidingsressurser ikke strekke til. Istedenfor med en nevrotisk avvergereaksjon vil personligheten reagere med avsperring. En slik avsperring medfører et brudd med "realiteten" og rammer såvel affektive som kognitive prosesser. Vi vil betegne dette som en psykotisk mekanisme. Det er rimelig å tenke seg at en slik psykotisk reaksjon betyr en avlastning for personligheten – "jeget" gir opp, og utvikler sekundære symptom-systemer (hallusinose, vrangforestillinger, paranoide idéer osv.).

En annen form for jeg-svake personligheter, vanligvis kalt psykopatiske, vil bare rammes med hensyn til de affektive og ikke de kognitive prosesser. De vil kunne bevare en realitetsorientering overfor materielle og habituelle aspekter ved omgivelsene, men vil reagere med avsperring emosjonelt i menneskelige forhold.

Karakteristisk for den jeg-sterke personlighet er et mere aktivt forhold overfor indre og ytre stimuli. Den har konsistente avvergemekanismer å falle tilbake på som gir effektiv og tilpasningsfremmende kontroll. Impulsgjennombrudd er ikke ensbetydende med jeg-svakhet. Selv den mest jeg-sterke personlighet må forventes å kunne reagere med impulsgjennombrudd dersom en provosering blir tilstrekkelig sterk. Avgjørende vil være om personligheten er i stand til å mobilisere tilstrekkelige ressurser og "ta seg inn

igjen" eller om provoseringen vil medføre mere varig og generalisert forvirring og mer eller mindre usammenhengende atferd.

Den partielt jeg-sterke personlighet vil ha elementer både av styrke og svakhet. Mens den jeg-svake har en generalisert defensiv holdning overfor seg selv og omgivelsene, vil den partielt jeg-sterke ha en viss evne til aktiv selvhevdelse og tilpasning. Dette utgjør det jeg-sterke element. En partielt jeg-sterk person kan f. eks. ha handling som en generalisert avvergeform. Gjennom stadig utreagering og aktivitet (hyperaktivitet) kan personligheten holde seg intakt og kan også få utfoldet endel av sine evner. Men hvis mulighetene for utreagering hindres, har ikke personligheten noe effektivt substitutt å stille i steden og går derved over i en passiv-defensiv holdning. Heri består det jeg-svake element. Et annet eksempel har vi i den personlighet som kompenserer sin egen mangel på sikkerhet og indre kontroll evne ved "overidentifisering" med personer eller ting i omgivelsene. Ved dette kan personligheten fungere intakt og til en viss grad effektivt. Men hvis de ytre identifiseringsobjekter fjernes, og personen tvinges til selvstendig aktivitet eller handlingsvalg, trer de jeg-svake trekk frem. Dels kan det tenkes at jeg-svakheten hos den partielt jeg-sterke mobiliseres av bestemte stimuli. At det altså er visse typer av ytre og indre inntrykk som personligheten ikke har noe effektivt forsvar mot og at den, utsatt for disse, reagerer med den jeg-svakes labile og inkonsistente reaksjoner. Dels kan det tenkes at svakheten mobiliseres når en bestemt avvergeform blir fratatt individet (slik som i eksemplene ovenfor). Det avgjørende er avvergeformenes egenart. Det nevrotiske, men jeg-sterke individ vil ha mere differensierte avvergemekanismer. Det klarer ikke å løse den primære konflikt, men kan absorbere angst og kompensere konflikter gjennom mere nyanserte avvergeformer som f. eks. intellektualisering, eller reaksjonsdannelser hvorved det oppnår en viss substitutt-tilfredsstillelse og stabil holdning overfor seg selv og omverdenen. Den partielt jeg-sterkes avvergemekanismer vil være av en mere primitiv form. De er mere ytre forankret og har en "alt eller intet" karakter, hvorved personligheten bare klarer en aktiv tilpasning og intakt funksjonering så lenge dets avvergeformer blir godtatt eller ikke hindret.

Instruksjon: Vi er interessert i om det foreligger jeg-styrke, jeg-svakhet eller en kombinasjon av jeg-svake og jeg-sterke trekk (partiell jeg-styrke). Hvis det foreligger jeg-styrke, hvor mye av denne som er bygd på henholds-

vis sunn og nevrotisk basis. Hvis det foreligger partiell jeg-styrke, hvilke områder som er implisert. Hvis det foreligger jeg-svakhet, om en psykotisk eller prepsykotisk tilstand er til stede.

3. Kontaktforhold

Når vi skal studere personligheten ut fra synsvinkelen kontaktforhold, sikter vi til det aspekt ved personligheten som har å gjøre med dens emosjonelle forhold til omverden, med dens evne til innlevelse i andre mennesker ("empathy") og til et avstemt samspill mellom å motta og besvare følelser.

Slik vi bruker begrepet er det ikke meningslikt med evnen til å kunne ordlegge seg, med samarbeidsvillighet eller med forståelse av en situasjons krav. Disse egenskaper vil ofte inngå i et kontaktforhold, men kan også være til stede uten noen affektiv investering. Vi vil bare snakke om kontakt i egentlig forstand når det også foreligger en affektiv komponent.

Vi vil alltid når det gjelder kontaktforhold være interessert i den aktuelle tilstand. Men forstyrrelser i denne vil allikevel kunne belyse viktige etiologiske forhold. Vi må anta at alle mennesker opprinnelig har evnen til å utvikle kontakt. Hvorvidt et menneske skal utvikle kontakt vil være avhengig av at det i dets aller tidligste barndom blir etablert en grunnleggende trygghet som muliggjør en objekttilknytning – en vedvarende emosjonell orientering overfor objekter i omgivelsene. Hvis et barn blir utsatt for en intens frustrasjon før det er blitt dannet en slik objekttilknytning kan dette føre til en massiv kontaktsperre. Resultatet vil bli en dyp kontaktsredsel og kontaktløshet. Diagnostisk refererer vi til dette som dyp kontaktskade. Selve grunnlaget for kontaktutviklingen vil i dette tilfelle bli rammet. Dersom et tilfredsstillende objektforhold er til stede sier vi at det foreligger primær kontakt.

Forutsatt at det er blitt dannet en objekttilknytning, vil den videre utvikling av kontakten være avhengig av at primære impulsmønstre blir tilfredsstillt og akseptert, av mulighetene for sosiale tilknytningspunkter i miljøet og av personlighetens generelle integrasjon. Hvis personlighetsdannelsen således ikke har ført til blokkeringer og den aktuelle situasjon ikke representerer noen overhengende trussel, vil et individ være i stand til åpen kontakt med sine omgivelser. Vi sier at det foreligger sekundær kontakt. Hvis derimot utviklingen hemmes, vil også individets kontaktforhold bli skadet, og individet

klarer ikke å etablere en tilfredsstillende sekundærkontakt. Vi står da overfor en overflatisk kontaktskade.

En slik kontaktskade kan gi seg uttrykk i enten at individet isolerer seg fra sosial medlevelse, f. eks. gjennom fysisk tilbaketrekning, skeptisisme eller reservasjon, eller den kan føre til at individet utbygger en skinnkontakt, f. eks. glatthet eller appell. En slik skinnkontakt kan gi en viss sosial "tilpasning", men er uten affektiv kvalitet.

Den primære kontakt er forutsetningen for at individet på senere stadier i sin utvikling skal kunne etablere kontakt i de forskjellige sosiale relasjoner det befinner seg i. Vi kan altså si at forutsetningen for sekundærkontakt er at det foreligger primærkontakt. En affektløs skinnkontakt lar seg imidlertid etablere uten primærkontakt. Et slikt mønster finner en ofte hos visse jeg-svake individer som blir betegnet som psykopatiske. De har en skade i det grunnleggende objektforhold og deres mellom-menneskelige forhold er derfor preget av kulde og manglende affektiv innlevelse. De kan imidlertid godt ha utbygd en sosialt effektiv skinnkontakt. Hos jeg-svake individer som ligger nærmere den psykotiske reaksjonsform foreligger også en skade i den primære kontakt, men disse har ofte heller ikke bygget ut noen skinnkontakt og tyr derfor til isolering og flukt.

Instruksjon: Vi er interessert i å klarlegge i hvilken grad det foreligger åpen kontakt. Hvis kontaktskade, om denne er dyp eller overflatisk. Hvis dyp om det foreligger en psykopatisk skinnkontakt eller psykotisk isolering. Hvis overflatisk, om der foreligger isolering eller utbygging av en skinnkontakt. Hvis skinnkontakt, hvilken form denne har.

4. Identifiseringsforhold

Når vi skal studere personligheten ut fra synsvinkelen identifiseringsforhold er vi interessert i å belyse personens reaksjonsmønster overfor seg selv i forhold til andre når det gjelder kjønn og alder. Identifiseringsforhold peker hen på sider ved en personlighet som har betydelig motiverende virkning og direkte og indirekte vil farge individets holdning overfor omgivelsene.

Med identifisering siktes 1) dels til den tilstand eller det grunnleggende forhold en person står i til seg selv, 2) dels til en psykisk prosess hvorved

en person gjør seg ett med og innlever seg i en annens tilstand og situasjon (empati). En person kan ha en mer eller mindre ubeskåret evne til innlevelse og imitering, og det forhold personen står i til seg selv kan være av forskjellig karakter. Hvis en person fullt ut er seg selv, er identisk med seg selv, sier vi at personen har selvidentitet. Og hvis en person har mulighet til å innleve seg i andres situasjon, at han har identifiseringsevne. Vi kan finne personer uten slik evne, men også personer hvor evnen er begrenset til bestemte typer av situasjoner eller personer. Erfaringsmessig har slike begrensninger vist seg å ha sammenheng med en persons forhold til de tilsvarende aspekter hos seg selv. En betingelse for genuin identifiseringsevne er at det foreligger full selv-identitet.

Som en motsetning til selvidentitet eller sunn identifisering vil vi innføre betegnelsen nevrotisk identifisering. En nevrotisk identifisering vil si at det foreligger en pseudo-identitet, en permanent ubevisst etterligning av et "fremmed" objekt. Det psykoanalytiske identifiseringsbegrep ligger helt på linje med vår betegnelse nevrotisk identifisering. Det er en ubevisst mekanisme, hvorved et individ gjør seg identisk med et objekt forskjellig fra det selv. En nevrotisk identifisering representerer en avvergemekanisme. Den kan avverge skuffelse i forbindelse med tap av kjærlighetsobjekt eller angst for et frustrerende objekt (identifisering med aggressor) eller ha et regressivt grunnlag. Det siste vil ofte være tilfelle med infantile identifiseringer. Vi kan finne nevrotiske identifiseringer både med dyr og mennesker. Ved siden av alder synes særlig kjønn og være et sentralt område for slike identifiseringer. Vi kan således snakke om kjønnsforvirring, om feminint identifiserte menn, og maskulint identifiserte kvinner. Likeledes er det overmaskulint identifiserte menn og overfeminint identifiserte kvinner.

Det som i første rekke særpreger en nevrotisk identifisering i forhold til en sunn identifisering er ikke så mye at det foreligger en etterligning av andre som selve etterligningenes dynamiske grunnlag. Den sunne identifisering representerer en etterligning med bibehold av selvidentitet, mens den nevrotiske identifisering alltid er basert på en fortrenkning.¹

Vi skal i det følgende knytte et par bemerkninger til dannelsen av kjønns-

-
1. Det er viktig i denne forbindelse å understreke sammenhengen mellom nevrotisk identifisering og sublimering. Sublimering nyttes vanligvis om en partial fortrenkning knyttet sammen med en omforming av driftsenergi etter forbilde av et identifiseringsobjekt.

identifiseringer. Av særlig betydning i denne forbindelse synes å være den tidlig-genitale utviklingsfase. I denne fase utkrystalliseres som nevnt impulser i retning av å etterligne, utforske og berøre objekter i omgivelsene. Normalt vil dette gi seg utslag i seksuell nysgjerrighet, ønsker om legemlig berøring og seksuell lek, imitering av forskjellige sosiale roller og voksne uttrykksformer. Hvis atferdsformen "å føre inn i" hos gutter og formen "å omslutte" hos piker får utvikle seg fritt, vil de litt etter litt bli assimilert og integrert med den øvrige del av personligheten. De vil hos begge kjønn danne hjørnesteinen i en naturlig kjønnsorientering basert på full selvrealisering og selvrepresentasjon.

Av sentral betydning for et barns kjønnsidentifisering er foreldre og foresattes holdning overfor barnets "seksuelle interesser" og "seksuelle lek". Hvis barnets mulighet for samvær med andre barn er begrenset eller seksuell lek med jevngamle blir avvist og fordømt vil barnets seksuelle interesser bli ensidig konsentrert om foreldrene. Avvisningen av infantil seksuell lek fører til at barnet presses til å etterape voksne uttrykksformer. Vi vil stå overfor en ødipal konflikt-situasjon.¹ Måten hvorved en ødipal konflikt blir løst kan variere og vil være av avgjørende betydning for kjønnsidentifiseringen. De seksuelle impulser kan aksepteres og evt. oppmuntres til utlevelse overfor andre jevnaldrende barn, eller de kan avvises, latterliggjøres eller fordømmes. Blir presset på barnet for stort, vil de tidlig genitale impulser bli angstladet og fortrenget.

Hos gutter vil angsten i tilknytning til impulsene overfor moren, ta preg av redsel for "å miste", for å bli kastret. Kastrasjonsangsten kan ha forskjellig form, dels kan den ha preg av en aktiv frykt for konkurrent gjennom opplevelse av faren som kastrator, dels preg av passiv selvkastrasjon. I forbindelse med sistnevnte form, som synes å være hyppigst i våre dager, har angsten sitt utspring ikke så mye gjennom trusel om straff eller hevn fra faren som ved avvisning av infantile lystimpulser fra morens side. Grunnet er her at moren aktivt gir ømhet og kroppslig kontakt, men av-

1. Den ortodokse oppfatning er at Ødipus-konflikten er et universelt fenomen. Kanaliseringen av libidinøse impulser mot foreldre av motsatt kjønn blir sett på som en naturlig utviklingsfase. Gutters impulser overfor deres mødre som en følge av at dette objekt har vært det mest sentrale for tilfredsstillelsen av primære behov, og pikers impulser overfor deres fedre som følge av oppfatningen av seg selv som kastret, en oppfatning som har ført til oppgivelse av moren som kjærlighetsobjekt.

slår barnets aktive kroppslige svarimpulser. Derved oppstår en energioppdemming som på fantasiplanet tar form av selvkastrende idéer. Disse representerer barnets forsøk på å kvitte seg med oppdemmingen. Den underliggende prosess kan kort betegnes som "forføring" ved ømhet.

Hos piker kan vi som hos gutter få en tilsvarende angst i forbindelse med tidlig-genitale impulser. Angsten vil her primært ta preg av redsel for "å omslutte" (vaginallangst eller beskadigelsesangst) og evt. sekundært, en opplevelse av "å ha mistet" av ikke å være fullverdig (kastrasjonsfølelse, penismisunnelse).

Ved nevrotisk kjønnsidentifisering, ved å gjøre seg identisk med en av foreldrene – fortrinnsvis foreldreobjektet av samme kjønn, avverges angsten og de libidinøse impulsene, men samtidig reduseres barnets mulighet for genuin identifisering, for internalisering av verdier og handlingsnormer med bibehold av full selvidentitet.¹

En nevrotisk identifisering vil permanent innsnevre en personlighets plastisitet og fleksibilitet. Imidlertid kan vi også finne patologiske tilstander hvor det ikke er utviklet noen permanent identifisering. Vi kan bl. a. finne uttalte labile identifiseringer knyttet sammen med en nesten fullstendig mangel på selvidentitet. Denne identifiseringsform vil vi betegne som overidentifisering. I sin dynamikk viser formen betydelige likhetspunkter med den fullstendige mangel på identifisering, som vi kan finne ved andre dypt kontakt-skadede tilstander.

Instruksjon: Vi er interessert i om det foreligger nevrotiske identifiseringer med hensyn til kjønn og/eller alder. Hvis dette er tilfelle, hvilken form som er dominerende (overmaskulin, overfeminin, forvirring etc.). Hvis ikke nevrotiske identifiseringer, om det foreligger overidentifisering, mangel på identifisering eller sunn identifisering (selvidentitet).

1. I følge den ortodokse oppfatning løses Ødipusfasen normalt hos gutter gjennom angsten for å bli kastret hvorved impulsene overfor moren undertrykkes. Hos piker er løsningen langsommere. Skuffelser i forholdet til faren medfører at den falliske aktivitet erstattes med passive driftsimpulser og en feminin identifisering, men kan også føre til en fallisk-maskulin regresjon. I denne forbindelse blir også konstitusjonelle faktorer tillagt betydning. I og med ødipuskonfliktens opphør inntreffer etter ortodoks oppfatning en latensperiode som varer inntil puberteten. Etter vårt syn representerer latensperioden normalt ikke noen fortrenghet av seksuelle impulser, men en periode hvor andre aktivitetsmønstre bryter frem og dominerer personlighetsbildet.

5. Idealiseringsforhold

Når vi skal studere personligheten ut fra synsvinkelen idealiseringsforhold sikter vi til en persons oppfatning med hensyn til hvem han vil være og hvordan han vil handle og opptre overfor omgivelsene. Idealisering har mange likhetstrekk med identifisering. I begge tilfelle står vi overfor faktorer som kan utøve betydelig motiverende virkning og som har sammenheng med en persons oppfatning av seg selv i forhold til andre. Mens identifisering vil si å gjøre seg identisk med et objekt, peker idealisering hen på hvilket objekt en person vil være. En gutt med en feminin identifisering er feminin, han kan i tillegg også ha en feminin idealisering, men kan like godt idealisere "superman" eller "tøff kar". Hans idealisering i sistnevnte tilfelle gjør ham ikke maskulin uten eventuelt i sin egen selvoppfatning. En idealisering kan påvirke en persons selvoppfatning og under visse forhold endog smelte sammen med selvoppfatningen på et ubevisst grunnlag. En slik ubevisst idealisering vil ligge på grenseområdet mellom idealisering og identifisering. Det er således vanskelig å foreta noen skarp avgrensning mellom disse betegnelser. En idealisering kan i betydelig grad få preg av en identifisering, men vil vanligvis ha en mer markert forankring i en sosial rolle enn hva tilfelle er med identifiseringer. Identifisering kan forsåvidt betraktes som en mer dyptgripende prosess som særlig former slike grunnleggende trekk som en personlighets kjønns- og aldersorientering. Idealiseringer er ikke sjelden blitt betegnet som rolleidentifiseringer, hvilket på sett og vis understreker at vi her står overfor en mer nyansert og statuspreget "identifiseringsform".

En person kan ha et mer eller mindre klart utformet rolleideal. Hos enkelte kan rolleidealet, ønskebildet av eget selv, være konsistent, hos andre skiftende og inkonsistent. Hos enkelte kan rolleidealet som nevnt smelte sammen med selvbildet og gjøre dette urealistisk og virkelighetsfjernt. En slik sammensmeltning vil vanligvis gi uttrykk for en mangelfull selvakseptering og tjene som middel til å redusere konflikter. I stedet for å oppfatte seg selv realistisk, utvikles et kompensatorisk (sekundær narsissistisk) selvbilde, som holder den uønskede virkelighet på avstand. Ikke sjelden kan man finne uttalte svingninger mellom selvforakt og selvforherligelse.

En skarp adskillelse av idealbilde og selvbilde impliserer således ikke uten videre at det foreligger et realistisk selvbilde. Prinsipielt kan vi snakke

om en mer eller mindre harmonisk balanse mellom selvbylde og idealbylde, og et mer eller mindre realistisk selvbylde.

Instruksjon: Vi er interessert i om det foreligger rolleideal, hvilke de er og hvilken plass de inntar i personlighetens totale funksjonering.

6. Affektforhold

Når vi skal studere personligheten ut fra synsvinkelen affektforhold, er vi interessert i å belyse bestemte former for energimobilisering som ledsager og initierer forandringer i opplevelse og atferd. Denne energimobilisering kaller vi affekt.¹

Ut fra en dynamisk betraktning er all atferd en funksjon av relasjonen mellom motiver og mål. Av dette følger at all atferd har et affektivt aspekt, idet affekt er den reaksjon hos individet som oppstår i spenningsforholdet mellom motiver og realiseringen av disse. Affekter kan studeres på tre forskjellige plan: Fenomenologisk (opplevsmessig), fysiologisk (vegetative forandringer) og ytre atferdsmessig.

Både angst og aggresjon er totalreaksjoner som begge tydelig viser den psykofysiske enhet, idet de like mye karakteriseres ved fysiologiske som psykologiske prosesser og derfor like mye omsettes i psykiske som somatiske manifestasjoner. Vi vil her bare konsentrere oss om det psykologiske aspekt.

Affektive reaksjoner er ikke alltid bevisst opplevde. Tvertom synes den egentlige bakgrunn for mange av de affektive reaksjoner hos mennesket å være ubevisste. Skillet mellom bevisste og ubevisste årsaker vil være avgjørende når en skal uttale seg om hvorvidt en affektreaksjon er nevrotisk eller sunn. Dersom de egentlige motiver og mål bak en affektreaksjon er ubevisste, vil reaksjonen ofte stå i misforhold til den aktuelle situasjon hvor affekten kommer til uttrykk. Den kan f. eks. være inadekvat m.h.t. styrke, misplasert m.h.t. retning og stereotyp, idet den gjentas likt i forskjellige situasjoner. Selv om en affektreaksjon er ubevisst og kompensert i en eller flere avvergeformer, vil den ubevisste affekt utøve en motiverende virkning

1. Vi har i denne fremstilling ikke trukket noen distinksjon mellom affekt, emosjon og følelse.

på personlighetens totale funksjonering, i form av spesiell selektiv persepsjon, unngåelsesreaksjoner osv.

* * *

Som ovenfor nevnt kan all atferd sies å ha et affektivt aspekt, og affekt i bredeste forstand har en dominerende betydning som organiserende faktor i personlighetens oppbygning og atferd. Det er således klart at de fenomener som er behandlet i de foregående avsnitt alle impliserer affektreaksjoner. F. eks. under "Fikseringsforhold" er det hele tiden snakk om affektreaksjoner, men hovedvekten ligger der ikke på å beskrive affektene som sådanne, men på å avdekke konflikt og fiksering i forhold til bestemte utviklingsfaser. Under "Kontrollforhold" vil det også være tale om affekt, men det sentrale ut fra denne synsvinkel er å vurdere arten og styrken av kontroll over affektene. I det følgende er vi interessert i å studere affektivet mere direkte, slik dette er utformet og funksjonerer i det aktuelle personlighetsmønster. Av særlig diagnostisk interesse er affektreaksjonene lyst, aggresjon, angst og skyldfølelse som vil bli nærmere behandlet i det følgende.

a. Lyst

Med lyst sikter vi til en affektreaksjon karakterisert ved glede og nytelse. Vi vil skille mellom genuin og sekundær lyst.

Lyst i form av en mere diffus behagsreaksjon er mulig å observere hos forholdsvis små barn bl. a. som reaksjon på tilfredsstillelse av matbehov og som ledsagende affekt ved aktivitetsutfoldelse. En ubeskåret evne til lyst må antas å ha sin forutsetning i at de primære behagsreaksjoner i forbindelse med behovstilfredsstillelse og aktivitet ikke blokkeres og erstattes med angst og skyld. En avstengning av de primære lystreaksjoner kan legge grunnlaget for kroppsangst, berøringsangst, generell utfoldeshemning, skyldfølelse og skam i forbindelse med seksuelle impulser osv., alt sammen uttrykk for fikserte og forskjøvede impulser som alt etter grad av dominans vil redusere en persons kjærlighetsevne, arbeidsglede, evne til lek og "formålsløs" spontan aktivitetsutfoldelse. Depresjon, generell affekthemning, rigide oppfatnings- og handlingsmønstre vil indirekte være tegn på reduksjon av lystevnen.

En kan også hos enkelte individer observere lystfenomener i forbindelse med f. eks. seksuell perversjon, sadistiske handlinger osv. Slik lyst er etter vår oppfatning ikke genuin, men uttrykk for forskyvning av driftsimpulser og således sekundær.

Evnen til lyst kan, på en måte, betraktes som en indeks på omfanget av personlighetsforstyrrelse.

Instruksjon: Vi er interessert i å klarlegge i hvilken utstrekning en person i sin spesifikke livssituasjon har evne til å realisere lyst, og hvorvidt denne er genuin.

b. Aggresjon

Med aggresjon sikter vi til en affektreaksjon karakterisert ved sinne og intensivering av aktivitet for å overkomme en hindring.

Vi skal i det følgende skille mellom sunn og nevrotisk aggresjon.

Sunn aggresjon er karakterisert ved at den oppleves fullt ut (blir vedstått) og uttrykkes spontant og direkte i den frustrerende situasjon. Den er realitetsbundet (situasjonsspesifikk) og står både kvantitativt og kvalitativt i forhold til frustrasjonen (rasjonell).

Nevrotisk aggresjon er karakterisert ved at den er inadekvat i forhold til den foreliggende frustrasjon kvantitativt og/eller kvalitativt (irrasjonell), at den ikke er fullstendig opplevd og vedstått, og at den representerer en aktivisering av aggresjon oppstått i tidligere frustrasjonssituasjoner.

Aggresjon synes å være en primær biologisk reaksjon i den forstand at den er en spontan energimobilisering og intensivering av atferd som svar på provosering (f. eks. når atferd blokkeres eller vitale behov trues).¹ En slik reaksjon kan observeres hos små barn når behov ikke blir tilfredsstilt. Dersom denne energimobilisering ikke slås ned og forbyes, men blir gitt anledning til å utleves og assimileres i personligheten i den videre vekst og integrering, vil individet ha en ubeskåret evne til slik energimobilisering overfor frustrerende situasjoner. Dette danner grunnlaget for en adekvat selvhøvdelse og selvrepresentasjon i skiftende situasjoner. Dersom den primære aggresjon blokkeres, dvs. at den spontane handling for å overkomme en hindring

1. Vi vil presisere at vi med denne "primære aggresjon" ikke sikter til aggresjon i betydningen en impuls til å ødelegge eller skade. Vi sikter heller ikke til noe "medfødt" eller "arvet" instinkt ("dødsdrift"), slik det er blitt hevdet innen visse psykoanalytiske retninger. Aggresjon, brukt i forbindelse med en spontan energimobilisering, reflekterer mere den opprinnelige (latinske) betydning av ordet: " – gå mot noe", altså gjennom aktivitet å overvinne hindringer og motstand for å realisere mål.

og den følgende opplevelse av sinne slås ned, legges grunnlaget for utviklingen av nevrotisk aggresjon. Den primære aggresjon fortrenses og gjennom reaktive avvergemekanismer får aggresjonen forskjellige nevrotiske former. I motsetning til den sunne aggresjon gir ikke den nevrotiske aggresjon grunnlag for en adekvat selvhevdelse. Fordi den nevrotiske aggresjon er irrasjonell og avvergebestemt kan den f. eks. gi grunnlag for en kompensert forsert selvhevdelse. Den kan også som følge av reaksjonsdannelse uttrykkes i overkonvensjonalitet eller selvutslettelse, eller få et mere indirekte aggresjonsuttrykk i form av hat, hevngjerrighet og sadisme.

* * *

Den nevrotiske aggresjon kan være manifest eller latent. Med manifest menes at den kommer åpent til uttrykk. Med latent at den eksisterer som en beredskap som trenger særlig provosering for å fremkalles. Grad av provosering som må til vil variere sterkt og vi refererer til dette som mobiliserbarhet. Ut fra dimensjonen latent-manifest kan vi snakke om forskjellige former for nevrotisk aggresjon:

- 1) Hemmet aggresjon. Denne er karakterisert ved akseptering av aggressive fantasier, men blokkering av manifest (ytre) aggresjon.
- 2) Eksplodiv aggresjon. Denne er karakterisert ved hemning, oppladning og ukontrollerte gjennombrudd.
- 3) Angstbundet aggresjon. Denne er karakterisert ved at aggresjon skaper angst som avverges gjennom ny aggresjon (aggresjon som avverge for aggresjon).¹

De nevnte former er ikke tenkt å representere forskjellige grader eller former på en og samme dimensjon. De er mere tenkt som en del karakteristiske fremtredelsesformer eller typer som kan brukes til klassifisering av nevrotisk aggresjon. De tre former er alle karakterisert ved at aggresjon kan komme nær opp til overflaten, men de vil også inneholde et element av fortrenst aggresjon idet de bygger på et nevrotisk grunnlag.

Aggresjon kan fra individ til individ ha alle grader av fortrenning og jo dypere fortrenst jo vanskeligere mobiliserbar. Ved dypere fortrenning

1. En kan også finne tilfelle der aggresjon brukes som avverge for angst, dvs. en blir sint istedenfor å bli redd. I dette tilfelle er det snakk om en "skinnaggresjon", idet angsten ikke er knyttet til aggresjonen, men er oppstått på annet grunnlag (f. eks. seksualangst).

vil aggresjonen ofte være bundet i – eller overbygd av – mere permanente karakterholdninger (karakteravverger). Det er vår oppfatning at det eksisterer en del vanlige karakterholdninger hvis dynamiske bakgrunn kan avledes fra fortrengt aggresjon. Videre mener vi at forskjellige karakterholdninger representerer forskjellig grad av fortrengt aggresjon. Nedenfor er gitt eksempler på en del slike avverger oppstilt etter mobiliserbarhet:¹

A. Aktiv tross: Negativisme.

I avverget form: Ironi, ondskapsfullhet, skjult sadisme, sarkasme, intrigering.

B. Passiv tross: Sabotasje, likegladhet.

I avverget form: Overkonvensjonalitet, overvennlighet.

C. Depresjon: Resignasjon, selvutslettelse.

D. Hypokondri, somatisering.

Masochisme.²

* * *

Karakteristisk for den nevrotiske aggresjon (såvel som for enhver annen nevrotisk reaksjon) er relasjonen til et kontrollerende "jeg". Konfliktladete eller forbudte impulser og affekter er alltid underlagt en sentral styring eller kontroll, idet jeget stadig mobiliserer energi for å nøytralisere virkningen av det fortrengte stoff for derved å holde personligheten intakt. Hos individer med svakt utviklet eller mangelfullt intakt jeg-funksjon kan en finne former for aggresjon som på grunn av den dårlige kontroll og bearbeiding ikke kan kalles nevrotisk. Den jeg-svake klarer ikke å forarbeide affekt, og det blir en mer eller mindre kaotisk blanding av drift, angst og aggresjon. Når det er snakk om jeg-svake individer, vil en finne aggresjonsformer som ligger mere opp til den totale destruksjon enn det vi vanligvis finner ved den nevro-

-
1. De fire grupper (A,B,C,D) kan ses på som en meget grov skala for aggresjonsfortrengning, hvor den "mildeste" grad av avverge representeres av A, og hvorfra et individ når utsatt for vedvarende frustrering og fortrengning vil passere via B og C til D. D representerer da den fullstendige fortrengning og forskyvning av aggresjon fra det psykologiske plan (somatisk konvertering). Denne skalabetraktning er bare antydningssvis, idet mange faktorer, sannsynligvis også konstitusjonelle, vil være medbestemmende for arten av den individuelle reaksjonsform.
 2. En sikter ikke her til masochisme i betydningen perversjon, men til en mere generell karakterholdning preget av konstant ofring og konsekvent fornektelse m. h. t. å realisere egne behov. Denne type er trolig ikke så sjelden som klinisk fenomen.

tiske aggresjon. Hos visse jeg-svake kan en således se ubearbeidede sadistiske fantasier av realitetsfjern og bizarr karakter, som hvis de slår over i handling, får form av svær destruktiv aggresjon (oversvømmelse).

Hos andre typer jeg-svake individer kan en finne ekstremt lav affektoleranse og en intens frykt for egne aggressive fantasier. Som forsvar mot slike kommer en tilbøyelighet til umiddelbart å omsette aggresjonen i atferd. På grunn av den ofte ledsagende mangel på objektforhold og derved manglende innfølingsevne kan slike individer ukritisk og vedvarende utleve sadisme eller destruksjon, en reaksjonsform som gjerne blir betegnet som psykopatisk.

Instruksjon: Vi er interessert i å få klarlagt i hvilken grad det foreligger nevrotisk aggresjon og hva denne er knyttet til. Dernest om aggresjonen er manifest eller latent. Hvis latent, hvor mobiliserbar. Hvis ikke nevrotisk aggresjon, om det foreligger sunn aggresjon eller om det foreligger patologisk aggresjon av ikke-nevrotisk natur ("oversvømmelse", ukontrollert utreagering etc.).

c. Angst

Med angst sikter vi til en affekttilstand som følge av en energioppdemning. Denne tilstand er karakterisert ved handlingslammelse og opplevelse av ubehag, gjerne ledsaget av en persepsjon av ytre eller indre trusel.

Vi vil skille mellom to typer av angst, sunn og nevrotisk angst.

Med sunn angst (såkalt realangst eller frykt) sikter vi til en angstreaksjon på en reell trusel eller faresituasjon der angstreaksjonen både kvalitativt og kvantitativt står i forhold til truselen.

Med nevrotisk angst sikter vi til en angstreaksjon som ikke står i forhold til en ytre faresituasjon, og som representerer en aktivering av angst fra tidligere situasjoner.

Angst synes på samme måte som aggresjon å være en primær biologisk reaksjon. Angstreaksjonen som sådan er i første rekke en innoverrettet reaksjon som oppleves som ubehag. Stilt overfor angst kan et individ reagere på forskjellig måte: a) angsten kan bli bearbeidet og assimilert. I dette tilfelle vil angsten bli imformet (omsatt) i en syntese av aktivitetsmobilisering og kognitiv forståelse av faresituasjonen. b) Angsten kan bli holdt på avstand gjennom kroppslig tilstivning ("startle pattern"), ensidig kognitiv forståelse

eller gjennom retningsløs hyperaktivitet. I alle tre tilfelle er angst-forsvaret av midlertidig karakter. c) Angsten kan bli fortrent. Dette vil være tilfelle hvis angsten overvelder individets bearbeidingssevne.

Hvilke av de nevnte reaksjonsmåter som skal komme på tale vil være avhengig av bl. a. truselens størrelse, individets konstitusjon og modenhetsgrad og av hvilke erfaringer individet har fra tidligere angstsituasjoner.

I særlig grad vil individets modenhetsnivå, dets differensierthet med hensyn til persepsjon og svarreaksjoner, være bestemmende for evnen til å bearbeide angst. Jo mindre et barn er, desto lettere vil en gitt konfliktsituasjon (energiopptømming) medføre en affektiv jeg-overveldelse og angst-fortrengning.¹ I og med fortrengningen vil angsten bli fiksert. En slik fiksert angst (reell) betegner vi som primær angst. Den primære angst vil bli avverget på en av to måter bestemt av hvor omfattende kontrollressurser (jeg-styrke) individet rår over.

Dersom jegets organiserende evner er lite utviklet vil fortrengningen ha preg av en biologisk totalreaksjon som medfører en større eller mindre grad av kontaktsperre overfor omverdenen. Hvis det derimot foreligger en viss jeg-styrke, vil fortrengningen ikke være massiv, men gi grunnlag for en sekundær bearbeiding av angsten.

Ved en sekundær bearbeiding av angsten legges grunnlaget for nevrotiske angstreaksjoner. Den fortrente angst blir en motiverende faktor i individets atferd som fører til at individet overfor visse situasjoner, personer og hendelser vil reagere inadekvat, enten ved en angst som ikke står i rimelig forhold til en aktuell objektiv fare, eller ved reaksjoner som på annen måte ikke er adekvate i situasjonen (målorienterte) fordi de primært tar sikte på å avverge angst (truselorienterte).

Ut fra denne synsvinkel vil nevrotisk angst representere en hindring for konstruktiv tilpasning. Fra en annen synsvinkel kan den imidlertid betraktes som tilpassingsfremmende, idet den kan virke som en drivkraft til å bebeholde en nevrotisk likevekt ved at den fungerer som en antisipering (et varsel-signal) når en situasjon provoserer fortrente konflikter. Angsten, den såkalte signalangst, står da i jegets tjeneste.

* * *

1. Denne formulering innebærer ikke at all nevrotisk angst begynner med en bestemt traumatisk opplevelse. Såvel enkeltstående traumatiske situasjoner som mer vedvarende trykk, frustrasjon eller labile eller usikre ytre forhold (det totale psykologiske "klima") må antas å utgjøre potensielle etiologiske faktorer for den nevrotiske angst.

Den nevrotiske angst kan kvalifiseres ut fra forskjellige aspekter bl. a. ut fra grad, område og form.

Med grad sikter vi til i hvilken utstrekning en person er dominert av nevrotisk angst, dvs. i hvilken utstrekning personens totale atferd er bestemt av denne.

Med område sikter vi til angstens innhold, dvs. til hvilke personer, situasjoner, impulser (behov) og forventninger eller symbolske representasjoner for disse angsten er knyttet.

Med form sikter vi til hvorvidt angsten er manifest eller latent. Dersom angsten er manifest, kan vi skille mellom:

- 1) Fobier: Individets angst er spesifikk i forhold til objekter, situasjoner eller hendelser, men er forskjøvet i forhold til de opprinnelige konfliktskapende forhold.
- 2) Frittflytende angst: Angsten er diffus og uspesifikk. Dersom angsten er latent, kan den være bundet i symptomer eller mer eller mindre velutformede karakterholdninger. Det er da nødvendig med provosering for å få den mobilisert. Vi kan således snakke om forskjellige grader av mobiliserbarhet.

Ved dypt avsperrret primærangst (kontaktsperre) kan angsten ikke mobiliseres før det er blitt dannet et kontaktforhold.

Instruksjon: Vi er interessert i å få klarlagt i hvilken grad det foreligger nevrotisk angst og på hvilke områder angsten gjør seg gjeldende. Dernest om denne angsten er manifest eller latent. Hvis manifest, hvilken form den har. Hvis latent, grad av mobiliserbarhet.

Hvis det ikke foreligger nevrotisk angst, hvorvidt det foreligger en angstforvirring, (åpen, ikke bearbeidet primærangst), eller dypt avsperrret angst.

d. Skyldfølelse

Med skyldfølelse sikter vi til en affektreaksjon hvor en person er dominert av den overbevisning eller tro at han har overtrådt regler eller forbud og/eller skal komme til ikke å innfri visse krav eller forventninger.

Vi skal skille mellom to hovedformer for skyldfølelse, humanitær – og autoritær skyldfølelse.

Hvis forbud, regler og krav er uttrykk for personens egne krav til seg selv, utformet i overensstemmelse med personens streben i retning av produktiv selvrealisering og i bevissthet om sosialt ansvar, sier vi at skyldfølelsen er humanitær.

Hvis forbud, regler og krav ikke er personens egne, men basert på en autoritet, sier vi at skyldfølelsen er autoritær.

Den autoritære skyldfølelse kan ha sitt forankringspunkt i en overveiende indre eller ytre autoritet. I det ene tilfelle dreier det seg om en følelse av skyld og angst for ikke å svare opp til en straffende og belønnende internalisert autoritet. Vi betegner dette som moralsk skyldfølelse. I det annet tilfelle dreier det seg om følelse av skyld og angst for ikke å svare opp til en ytre autoritet. Vi betegner dette som sosial skyldfølelse.

* * *

Den humanitære skyldfølelse er et resultat av at atferdsnormer er integrert i personligheten, og forutsetter internalisering av normer gjennom en utvikling basert på læring, imitering og sosial innlevelse uten autoritært påtrykk. Med andre ord, at forbud, regler og krav assimileres og gjøres til personens egne på erfarings- og rettleidningsgrunnlag og ikke på grunnlag av en oppdragelse som forutsetter avstengning og fortrenkning.

Den humanitære skyldfølelse vil vi betegne som sunn skyldfølelse. Den autoritære skyldfølelse er basert på en oppgivelse eller avstengning av egne impulser. Den kan være sosialt tilpasningsfremmende, men ikke selvrealiserende, idet den er uintegrert og avvergedeterminert. Den autoritære skyldfølelse, både i form av moralsk- og sosial-, vil vi betegne som nevrotisk skyldfølelse.¹

Den moralske skyldfølelse har sitt grunnlag i en opprinnelig angst for ytre autoriteter. Ved internalisering (innebygging) gjør personen seg ett med de ytre autoriteter.

Den sosiale skyldfølelse er en opprettholdelse av en opprinnelig angst for ytre autoriteter. Disse oppleves som aktivt regulerende instanser for personen, som belønnende, straffende og retningsgivende. Grunnen til at de ikke

1. Den egentlige affektive komponent i den nevrotiske skyldfølelsen synes å være angst. En kan da si at nevrotisk skyldfølelse er en spesiell form for angst, nemlig den som opptrer i forbindelse med at et individ er dominert av overbevisningen av å ha overtrådt regler, forbud osv. Den affektive komponent i den sunne skyldfølelse synes hovedsakelig å være fortvilelse.

internaliseres synes å ligge i måten hvorpå personen er blitt presentert for de ytre autoriteter. I den grad de ikke så mye har hatt form av autoritære personer, som av anonyme og upersonlige forordninger og krav, som f. eks. hvor barnet tvinges og overtales i vitenskapens, den sunne fornufts og samarbeidets navn, vil internalisering vanskelig finne sted.

Innholdet i den moralske skyldfølelse vil være angst og følelse av skyld overfor "egen" samvittighet eller et gudsbilde, mens innholdet i den sosiale skyldfølelse vil være følelse av angst og skyld overfor andres dom, sosiale regler eller konvensjoner. Den sosiale skyldfølelse kan også betegnes som sosial angst.

* * *

Nevrotisk skyldfølelse kan videre kvalifiseres med hensyn til grad og område. Med grad sikter vi til i hvilken utstrekning en person er dominert av nevrotisk skyldfølelse, hvor organiserende (motiverende) virkning den har. Med område sikter vi til skyldfølelsens innhold, til hva slags atferd eller symbolske representasjoner som vekker skyldfølelse.

På samme måte som mot andre affekter kan individet beskytte seg mot skyldfølelse gjennom fortrenkning og reaktive avvergemekanismer. Vi kan således snakke om manifest og latent nevrotisk skyldfølelse samt grader av mobiliserbarhet.

* * *

Den sosiale skyldfølelse er oftest ledsaget av sensitivitet overfor sosiale regler og konvensjoner (skikk og bruk). Det er viktig å skille denne typisk nevrotisk bestemte sosiale konformitet fra det vi vil kalle den "sosiale orientering". Felles for disse to holdninger er den sosiale "svare-opp-til-andre-innstilling", men mens denne holdning i første tilfelle har en utpreget affektiv komponent, er den ved den "sosiale orientering" utelukkende diktert ut fra rasjonelle overveielser og lønnsomhetsbetraktninger.¹ Med mindre det foreligger en affektiv komponent, vil vi ikke snakke om skyldfølelse.

1. Denne "sosiale orientering" er noe en hyppig kan observere hos personlighetstyper som blir karakterisert som psykopatiske og må antas å bunde i en dyp kontaktskade og affektiv avsperring som utelukker utvikling av affektiv innlevelse og skyldfølelse. I denne forbindelse kan det være på sin plass å trekke en distinksjon mellom to forskjellige "asosiale" personlighetstyper. Den ene er den som er referert til ovenfor, og som mangler det affektive grunnlaget for innlevelse og derved utvikling av skyldfølelsen. Den andre er den som har internalisert skyldfølelse, men som avlaster seg for trykket av skyldfølelse ved å reagere asosialt fordi straffen oppleves som skyldfølelsesreducerende (straffebehov).

Både den sunne og den nevrotiske skyldfølelse er organisert i personligheten i den forstand at de refererer seg til et kontrollerende jeg. Hvis jeg-kontrollen svikter, kan en person i større eller mindre grad overidentifisere seg med omgivelsenes skyldfølelse. Vi står i dette tilfelle overfor en uorganisert labil skyldfølelse.

Instruksjon: Vi er interessert i å få klarlagt i hvilken grad en person er dominert av nevrotisk skyldfølelse, på hvilke områder skyldfølelsen gjør seg gjeldende og hvilken form som er mest dominerende (moralsk vs. sosial). Hvis ikke nevrotisk skyldfølelse, om det foreligger en humanitær skyldfølelse, en affektløs "sosial orientering" eller en uorganisert labil skyldfølelse.

7. Persepsjonsforhold

Når vi skal studere personligheten ut fra synsvinkelen persepsjonsforhold, er vi interessert i å undersøke en persons opplevelse av objekter og hendelser (stimuli) som sanses direkte og er aktuelt tilstede.

De perseptuelle funksjoner må sies å spille en meget sentral rolle for et individs totale tilpasning. Via de perseptuelle funksjoner formidles kontakten med omverden i bredeste forstand, og særtrekk ved det enkelte individs persepsjon kan gi en innfallsport til forståelse av individets spesifikke opplevelse av omverden og seg selv. Vi er her interessert i å belyse nærmere en del strukturelle trekk ved individets perseptuelle funksjoner, og studiet av personligheten ut fra denne synsvinkel kan gi viktige opplysninger om en persons aktuelle funksjonering og grad av integrasjon.

Slik vi anvender persepsjonsbegrepet er det alltid en fortolket opplevelse av stimuli det dreier seg om og altså ikke de "rene" sanseinntrykk. Et individs persepsjon (fortolkning) av objekter og hendelser vil rent generelt være bestemt av to sett faktorer: På den ene side de strukturelle trekk og egenskaper ved stimuli og på den andre siden egenskaper ved det persiperende individ, såsom intelligens, tidligere innlært kunnskap, innstillinger og forskjellige motiv- eller impuls-mønstre. Vanligvis vil være tilfelle at jo mer strukturert en stimulussituasjon er, jo sterkere vil de stimulusforankrede trekk bestemme persepsjonen, og jo mere ustrukturert stimulus er, jo mere vil de personlighetsforankrede faktorer determinere persepsjonen. Normalt

vil de stimulusbestemte trekk og de personlighetsforankrede faktorer integreres i en persepsjon som er avstemt etter de muligheter og grenser den gitte situasjon innebærer. En slik persepsjon vil vi kalle integrert. Vi kan si at den integrerte persepsjon bl. a. er karakterisert ved at den på samme tid er kritisk og elastisk. Med dette menes at individets persept er justert i forhold til (i samsvar med) stimulus i dets grovere trekk og detaljer på samme tid som individet kan skifte i sin perseptuelle innstilling fra et aspekt av situasjonen til et annet, eller fra en situasjon til en annen.

Dersom integrasjonen av de stimulusbestemte – og de personlighetsforankrede faktorer svikter, hva enten dette er en mere permanent eller temporer svikt, kan vi få en forstyrrelse av samspillet mellom kritikk og elastisitet. Et individs persepsjon kan f. eks. bli overkritisk eller ukritisk, overfleksibel eller rigid eller helt over i det perserverende, hvilket vil si en fastlåsing i et bestemt persepsjonssett uansett de ulike trekk forskjellige situasjoner kan ha.

Når en slik sviktende integrasjon foreligger, vil vi snakke om en persepsjonsforstyrrelse. Dersom denne forstyrrelse blir uttalt, vil vi snakke om realitetsbrist. En realitetsbrist sier vi foreligger når persepsjonen av aktuelt tilstedeværende objekter og hendelser avviker så sterkt fra de sosiale normer (forventninger og krav) som er fremherskende i et samfunn, at den sosiale tilpasning og kommunisering blir inadekvat.

Persepsjonsforstyrrelser kan ha sin årsak i forskjellige faktorer som skader, eller mangelfull utvikling av sanseorganene, strukturelle anomalier i de sentrale centra eller emosjonelle faktorer i videste forstand.

Vi har før nevnt rent generelt at forstyrrelser i balanseforholdet mellom de stimulusbetingede trekk og de personlighetsforankrede faktorer kan føre til persepsjonsforstyrrelser av forskjellige slag. Dersom dette forhold forstyrres på den måte at sterkt personlige og subjektive faktorer bestemmer og farger et individs persepsjon, vil vi snakke om autistiske innslag.¹ Med autistisk mener vi da at persepsjonen er bestemt og orientert ut fra en selv med liten grad av hensyntagen til utenforliggende faktorer. Jo sterkere det autistiske innslag blir, dess mindre realitetsorientert vil persepsjonen bli. Kvalitativt (eller innholdsmessig) er det autistiske persept ofte preget av infantile eller arkaiske fantasier og forestillingsbilder.

1. Autistisk er her brukt i videre betydning enn i vanlig psykiatrisk diagnostikk hvor det som oftest impliserer en psykotisk reaksjon.

Ut fra det som tidligere er sagt om persepsjon som en fortolkningsprosess kan vi også si at persepsjon til en viss grad inneholder et element av projisering i den betydning at vi tillegger ting mening. Dersom de autistiske drag i et individs persepsjon blir uttalte, vil ofte projiseringen tilta både i omfang og med hensyn til subjektiv pregning, og vi vil da snakke om en patologisk projiseringstendens. Ved uttalt autisme kan vi finne at det projiserte persept er "meningsløst" i forhold til den foreliggende stimulus og forarbeidet etter en logikk eller assosiasjonsprinsipper som er individets egne og ikke er forankret i den ytre situasjon. Vi vil i slike tilfelle snakke om bizarre innslag i persepsjonen.

* * *

Ut fra de foregående betraktninger har vi stilt opp fire typer av karakteristiske persepsjonsforstyrrelser. Vi vil understreke at disse ikke erstatter en kvalitativ beskrivelse av det enkelte individs særegne persepsjonssett. Likeledes kan det tenkes at en av de nedenfor nevnte typer ikke er karakteristisk for et individ til enhver tid og i enhver situasjon.

1. Stereotyp, rigid. Denne form er karakterisert ved et fastlåst, uelastisk oppfatningssett. Mere ekstreme typer av denne form er den konkret, stimulusbundne og den abstrakt intellektuelle oppfatningsmåte. Denne første er preget av ensidig oppfatning av stimuli i deres konkrete aspekter, og den andre er preget av ensidig oppfatning av de abstrakte implikasjoner ved stimulus situasjoner.
2. Overfleksibel. Denne form er karakterisert ved manglende hensynet til og forankring i foreliggende stimuli. En karakteristisk form for dette er den kritikkløse, infantile persepsjon som er forgrovet og ikke justert til stimuli hva angår finere nyanseringer og detaljer (kritikkløs), og hvis motivasjonsmessige bakgrunn er overoptimistisk ønsketenkning (infantil).
En annen form er den symbolske persepsjon som er karakterisert ved at stimuli i liten grad blir persipert direkte (på "face value"), men at de umiddelbart blir fortolket som symboler for idéer, objekter osv. Individets persepter får derved liten handlingskonsekvens, og forholdet til realiteten blir dagdrømpregt.
3. Autistisk. Denne form er karakterisert ved at sterkt subjektive faktorer bestemmer og farger persepsjonen slik at det fører til pa-

tologisk projeksjon. I uttalte tilfelle kan en finne bizarre utarbeidinger. Den autistiske persepsjon er kritikkløs i forhold til foreliggende stimuli.

4. Kaotisk. Denne form er karakterisert ved en oppløsning av assosiasjonskontrollen, og mangel på systematisk eller målrettet aktivitet i retning av å oppnå en korrespondering med omverdenen på det perseptuelle plan.

* * *

Et individs persepsjon av andre mennesker, av mellommenneskelige forhold generelt og av seg selv i forhold til andre, vil vi kalle sosial persepsjon. Når det gjelder sosial persepsjon kan vi skille mellom to sider ved stimulussituasjonen, nemlig formale og affektive sider. Med formale sider menes de rent ytre strukturelle trekk som karakteriserer situasjonen. Med affektive sider menes den følelsesmessige tone, relasjon eller "atmosfære" som er implisitt i situasjonen.

En integrert person er i stand til å oppleve såvel de formale som de affektive sider ved sosiale relasjoner og integrere dem i en enhetlig opplevelse. Dette forutsetter at personen ikke stenger av for innlevelse og mere ubevisste impulser, men kan assimilere disse i den totale oppfatning av situasjonen. Forskjellige menneskers persepsjon kan domineres i ulik grad av affektive og formale sider ved omgivelsene, og ikke sjelden finner vi en overbetoning av det ene aspekt på bekostning av det andre. Vi kan således snakke om henholdsvis affekt-dominert og formalt-dominert sosial persepsjon. Det vil være viktig å ha informasjon om disse forhold for å kunne danne seg et bilde av et individs kontaktform og sosiale tilpasningsevne.

Instruksjon: Vi er interessert i å klarlegge hvorvidt det foreligger en integrert persepsjon. Hvis persepsjonsforstyrrelse, en nærmere beskrivelse av denne m. h. t. kritikk og elastisitet (overkritisk, overelastisk osv.), om persepsjonsforstyrrelsen er så uttalt at den må karakteriseres som realitetsbrist og hvis mulig en nærmere angivelse av hvilken type av persepsjonsforstyrrelse som er karakteristisk for personen. Videre er vi interessert i om den sosiale persepsjon er integrert, affekt-dominert eller formalt-dominert.

8. Intelligensforhold

Når vi skal studere personligheten ut fra synsvinkelen intelligensforhold er vi interessert i å belyse en persons evne til å løse problemer. Vi kan snakke om forskjellige former for intelligens etter hvilken type av problemer vi konsentrerer oss om. Evne til å løse verbale problemer kan vi se på som uttrykk for verbal intelligens, til å løse numeriske problemer som uttrykk for numerisk intelligens, til å løse spatiale problemer som uttrykk for spatial intelligens, osv.

Hos enkelte personer kan vi finne en uttalt begavelse i en retning, mens vi hos andre står overfor en mer jevn allsidig intelligensfunksjon. En kartlegging av en persons problemløsende evne på forskjellige områder kan indirekte ofte gi antydninger om grunnleggende psykodynamiske forhold. En markert høyere spatial enn verbal intelligens, har f.eks. vist seg å gi god prognose for psykoterapi av evneveike barn. Stort sett er det rimelig å regne med at særlig den verbale intelligens er av sentral betydning for et barns skolemessige prestasjoner.

Ved siden av å skille mellom forskjellige intelligensformer etter type av problemer, kan vi også skille mellom typer av arbeidsmåter – måter å løse problemer på. Vi kan i denne forbindelse snakke om henholdsvis resonnerende og intuitiv intelligens. Med resonnerende intelligens sikter vi til at problemløsning finner sted gjennom en logisk, bevisst, resonnerende orientering, mens vi med intuitiv intelligens, sikter til en problembearbeidelse uten bevisstliggjørende tanker.

Etiologisk må vi regne med at det inngår et relativt stort element av konstitusjonelle faktorer i intelligensfunksjonen. Men disse vil alltid stå i intimt samspill med senere læring og erfaring. Både i forbindelse med resonnerende og intuitiv intelligens kan vi skille mellom et aktuelt og potensielt funksjonsnivå, idet den aktuelle intellektuelle effektivitet kan være mer eller mindre redusert enten av situasjonsbetingede handicaps eller av vedvarende emosjonelle forstyrrelser.

De to intelligensformer er selvsagt ikke ensartet i den forstand at de er like egnet i alle problemsituasjoner. En verbal intelligenstest er oftest slik konstruert at den særlig appellerer til resonnerende intelligens, mens en sosial intelligenstest og en spatial performance prøve kan gi større spillerom for intuitiv intelligens.

Stort sett synes vår kulturform i langt høyere grad å verdsette den resonnerende enn den intuitive intelligensform. En forsert, unyansert resonnerende orientering er en ikke uvanlig karakterholdning. Vi finner en tilsvarende overbetoning når det gjelder perseptuelle forhold – en kulturell aksentuering av formale aspekter på bekostning av affektive. Strengt tatt er det en helt flytende grense mellom persepsjon og intelligens. Intelligensfunksjoner vil komme til uttrykk i persepsjon, men kan også fungere på et rent symbolsk grunnlag. På den annen side kan persepsjon ofte sies å forutsette intelligens. Med intelligens sikter vi direkte til en persons funksjonsnivå (evnenivå) når det gjelder å løse problemer uansett om problemløsningen foregår på et rent perseptuelt eller symbolsk grunnlag.

Instruksjon: Vi er interessert i å klargjøre det aktuelle og potensielle funksjonsnivå i forbindelse med resonnerende og intuitiv intelligens – og om det foreligger spesiell begavelse overfor bestemte problemtyper eller situasjoner.

9. Karakterforhold

Når vi skal studere personligheten ut fra synsvinkelen karakterforhold, sikter vi til de trekk og eiendommeligheter som er karakteristiske for en persons manifeste væremåte i forskjellige situasjoner (livsstil).

En utbygd karakter vil si at det foreligger karakteristiske eller generaliserte måter å reagere på overfor frustrasjon, måter å være på i sosial omgang, i arbeidsliv, seksualliv osv.

Vi vil skille mellom en sunn og nevrotisk karakter.

En sunn karakter vil si at en persons livsstil er utformet i overensstemmelse med og innenfor rammen av vedkommendes konstitusjonelle grunnlag. En sunn karakter vil være konsistent, men ikke rigid, den vil kunne endres midlertidig når en ytre situasjon krever det. Den vil være plastisk, men ikke overfleksibel, og altså ikke "tilpasset" enhver ytre situasjon.

Ofte synes det å bli antatt at en sunn karakterutforming impliserer én bestemt livsstil. Etter vår oppfatning vil variabiliteten med hensyn til livsstil være større ved en sunn enn ved en nevrotisk karakterutforming. Det avgjørende vil være om livsstilen gir uttrykk for en grunnleggende selvreali-

sasjon eller tjener som en konfliktavvergende tilpasningsform overfor omgivelsene.

En personlighet kan forsvare seg mot angst og psykiske konflikter ved forskjellige psykologiske mekanismer. Vi står overfor slike forsvarsmekanismer som fortrenkning, reaksjonsdannelse, rasjonalisering, projeksjon, forskyvning, etc. Mekanismene kan ha preg av enkeltstående prosesser utløst av en aktuell konflikt, men kan også inngå som mer generelle kjennetegn ved en persons karakter.

En persons karaktermønster kan tjene som en permanent avverge for angst og konflikter. Selve karakterutformningen kan med andre ord ha en avvergebestemt forankring. Vi snakker i dette tilfelle om en karakteravverge eller en nevrotisk karakter.

En forutsetning for utvikling av en karakteravverge er at det foreligger en viss grunnleggende trygghet slik at jeget er i stand til å utføre en vedvarende kontroll. En karakteravverge vil derfor være knyttet sammen med en nevrotisk jeg-styrke.

En karakteravverge vil alltid representere en rigid stabilitet, en mangel på differensiert tilpasning og optimal livsutfoldelse. Den kan imidlertid være mer eller mindre utbygd og generalisert.

Eksempler på karaktertrekk som kan tjene avvergeformål er – intellektualisering, luring, bråkjekhet, krenket-fornærmethet, smiskende-appellering, skeptisk-glatthet, osv.

Fra en genetisk synsvinkel kan en nevrotisk karakter sees som uttrykk for en vekselvirkning mellom disponible ressurser (f. eks. intelligens) og ytre sosiale betingelser, organisert om en grunnleggende kjerne (psykodynamisk konflikt). Det er således ikke uvanlig å snakke om henholdsvis hysterisk karakter, tvangskarakter, fallisk karakter etc. Vi har tidligere under fikseringsforhold behandlet det dynamiske grunnlag for disse forskjellige karakterholdninger. Vi vil her imidlertid tilføye at hva vi dengang refererte til som primære avvergeformer ikke behøver å utgjøre karakteristiske sider ved den utbygde karakterholdning. Denne vil alltid ha sin rot i primære avvergeformer, men representerer samtidig en omforming og justering i forhold til omgivelsens krav og særpreg.

Vanligvis vil man ikke snakke om en permanent karakterholdning før etter puberteten. Betegnelsen karakternevrose blir således i alminnelighet forbeholdt voksen-diagnostikk. Hos barn blir de "tilsvarende" avvergemøn-

stre referert til som atferdsnevrose og i visse mer utviklede tilfelle, som atferdsnevrose med begynnende karakterutforming. Dette vil vi bare finne når det foreligger spesifikke press fra omgivelsens side og det impliserer således en for tidlig karakterutforming. Det er viktig å understreke at atferdsnevrose hos voksne ikke sikter til karakterforstyrrelser og mer nyttes som en samlebetegnelse på en gruppe av høyst forskjelligartede tilstander – f. eks. psykopatier og symptomnevroses. Sistnevnte nevroseform blir for øvrig ofte ikke sett på som et direkte motstykke til karakternevroses, idet spesifikke nevrotiske symptomer kan være kombinert med en nevrotisk karakter. I barnediagnostikk vil klassifisering i forhold til atferd- og symptomnevrose ofte være et skjønsspørsmål.

Instruksjon: Vi er interessert i å klarlegge i hvilken grad det foreligger en utbygd karakteravverge og hvilket innhold denne eventuelt har.

10. Gruppeforhold

Når vi skal studere en persons gruppeforhold er vi interessert i persons psykologiske forhold til sin primærgruppe og sine sekundærgrupper.

I førstnevnte tilfelle, i å klarlegge personens opplevelse av og innstillinger til de personer som han står i et vedvarende og intimt samspill med, f. eks. far, mor, søsken etc. Det er viktig å understreke at det her dreier seg om en rent subjektiv opplevelse av primærgruppen og at denne ikke nødvendigvis faller sammen med en gruppedynamisk klarlegging eller en "objektiv" beskrivelse basert på anamnesticke data. Likeledes må understrekes at opplevelsen kan være mer eller mindre bevisst og innta en mer eller mindre sentral stilling i persons følelsesliv.

Ved siden av å være interessert i hvilke følelser og innstillinger personen har overfor medlemmene av sin primærgruppe, er vi også interessert i hvorledes personen opplever de andres følelser overfor seg. I begge tilfelle kan vi stå overfor slike følelser som sjalusi, avsky, kjærlighet, fiendtlighet. Følelsene kan variere med hensyn til generalitet, entydighet eller ambivalens, og etter hvorvidt de er én- eller tosidige. Et barn kan f. eks. oppleve søsken og begge foreldre som avvisende, mens barnets egne holdninger er mer nyansert: overfor søsken - sjalusi, overfor faren - respekt og overfor moren en uttalt ambivalens mellom positive og negative følelser.

Når det gjelder personens forhold til sine sekundærgrupper, er vi interessert i å klarlegge personens opplevelse av og innstilling til de personer utenom primærgruppen som han omgås relativt varig og står i sosialt samspill med hva angår krav, forventninger og ytelser, f. eks. skolekamerater, lærere, venner, klubbkamerater, etc. Som ved studiet av forholdet til primærgruppen, er vi utelukkende interessert i personens subjektive opplevelse. Det vi ønsker å få frem er hvordan personen opplever sine videre mellommenneskelige forhold. Vi kan stå overfor følelser av ensomhet, underlegenhet, overlegenhet, etc. og holdninger preget av fiendtlig, engstelig, passiv underkastelse, etc.

Instruksjon: Vi er interessert i å klargjøre hvordan medlemmene av primærgruppen oppleves, hvilke holdninger og følelser personene opplever medlemmene å ha overfor seg selv og hvilke holdninger og følelser personen har overfor dem. Videre er vi interessert i å klargjøre hvilke holdninger og følelser som er karakteristiske overfor medlemmene av personens sekundærgrupper.

